



LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan
SOL 067
Vårterminen 2006

SAMVERKAN KRING MOBBNING PÅ HÖGSTADIET

– intervjuer med rektor, skolkurator och lärare

Författare: Sofie Hoffstedt
Handledare: Ann-Christine Hallberg

Abstract

The purpose with this essay is to describe how the principal, social worker and the teacher work to prevent bullying at school. The following questions have been discussed:

Does the school have an action plan for bullying, and if so, what does it say? Who has the practical responsibility for making sure that the plan is followed, and how does that responsibility work? How is the responsibility divided between the different professions? Are the children in any way active in the planning of the work against bullying? What does the children think about who has the main responsibility for stopping bullying?

The method I have used in the essay is individual interviews with principals, welfare officers and teachers from two schools.

My results show that the schools have different ways of handling bullying, and different forms of cooperation within the staff. One school have active students in the work against bullying in the form of classmate support (kamratstödjure). The social worker is used in different ways in the work against bullying. Finally the students think that the classmates have the main responsibility in stopping bullying, and that the school nurse has the least.

Förord

Efter viss tvekan kring vad uppsatsen skulle handla om så landade jag slutligen i skolans värld, en värld som jag har upplevt både som elev, lärarkandidat och student. Det är en värld som kan ge oerhörda möjligheter, men också stora bekymmer och besvikelser beroende på hur trygga vi är inom den, eller på hur mycket stöd vi får i vår utveckling.

Efter en intensiv och högst lärorik termin är C-uppsatsen om samverkan kring mobbning på högstadiet äntligen färdig och jag vill skicka ett särskilt stort tack till:

- de rektorer, skolkuratorer och lärare som så generöst och välvilligt har delat med sig av sina erfarenheter och tankar kring mobbningsarbete.
- min handledare Ann-Christine Hallberg som outtröttligt har svarat på alla mina mejl med frågor. Tack även för din uppmuntran och din tydliga och konstruktiva handledning.
- min man som hela tiden har funnits där som ett stöd i de problem som har behövt lösas under resans gång. Tack också för ditt tålamod under de stunder då jag har varit som mest försjunken i någon bok eller bakom dataskärmens flackande ljus, ibland till långt in på småtimmarna.

Lund i maj 2006

Sofie Hoffstedt

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING

1.1 Problemformulering	s. 1
1.2 Syfte och frågeställningar	s. 2
1.2.1 Syfte.....	s. 2
1.2.2 Frågeställningar	s. 2
1.3 Uppsatsens disposition	s. 3

2. METOD OCH URVAL

2.1 Metod	s. 3
2.2 Urval.....	s. 4
2.2.1 Urval av skolor.....	s. 4
2.2.2 Urval av intervjupersoner.....	s. 4
2.2.3 Urval av elever.....	s. 5
2.3 Genomförande.....	s. 5
2.4 Studiens begränsningar.....	s. 5
2.5 Etiska överväganden.....	s. 6
2.6 Källkritik.....	s. 6
2.7 Bearbetning och analys	s. 7
2.8 Metoddiskussion	s. 7

3. TIDIGARE FORSKNING

3.1 Vad är mobbning?	s. 9
3.2 Omfattning.....	s. 10
3.3 Vem blir mobbad och vem mobbar?.....	s. 12
3.4 Faktorer som orsakar och påverkar skolmobbning.....	s. 13
3.5 Den tidigare forskningens riktning	s. 14

4. VAD LAGSTIFTNING OCH FÖRORDNINGAR SÄGER OM MOBBNING

4.1 FN:s konvention om barnets rättigheter	s. 15
4.2 Brottsbalken.....	s. 15

4.3 Skollagen.....	s. 16
4.4 Grundskolans läroplan.....	s. 17
4.5 Arbetsmiljölagen.....	s. 17
4.6 Den "nya" lagen mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever	s. 18

5. REKTORNS, LÄRARENS OCH SKOLKURATORNS YRKESROLLER

5.1 En lärarroll i förändring	s. 19
5.2 Skolkuratorns roll.....	s. 20
5.3 Rektorns roll.....	s. 21

6. ÅTGÄRDSMODELLER MOT MOBBNING

6.1 Olweus åtgärdsprogram	s. 23
6.2 Kamratstödjare	s. 25
6.3 Farstametoden.....	s. 27
6.4 Sammanfattning	s. 28

7. RESULTATREDOVISNING OCH ANALYS

7.1 Hur stämningen upplevs på skolorna	s. 29
7.2 Skolornas lokala handlingsplaner mot mobbning.....	s. 30
7.3 Ansvarsfrågan	s. 32
7.3.1 <i>Elevernas syn på huvudansvaret för att stoppa mobbning.....</i>	s. 32
7.3.2 <i>Hur ansvaret för mobbningsarbetet är fördelat på skolorna</i>	s. 34
7.4 Former av samverkan mellan yrkesgrupperna	s. 37
7.5 Konflikter och dilemman.....	s. 38
7.5.1 <i>Konflikter i yrkesrollen</i>	s. 38
7.5.2 <i>Konflikter i mobbningsarbetet</i>	s. 40
7.6 Kontroll	s. 42
7.7 Sammanfattning	s. 44

8. DISKUSSION	s. 45
----------------------------	-------

KÄLLFÖRTECKNING	s. 49
------------------------------	-------

BILAGOR

Bilaga 1 – Sammanfattande beskrivning av Farstametoden.....	s. 53
---	-------

Bilaga 2 – Informationsbrev	s. 54
-----------------------------------	-------

Bilaga 3 – Intervjuguide	s. 55
--------------------------------	-------

Bilaga 4 – Enkät	s. 56
------------------------	-------

1. INLEDNING

1.1 Problemformulering

Mobbning är ett ständigt aktuellt problem som finns överallt i samhället, både bland vuxna och bland barn. Ungefär var tredje flicka och var femte pojke är rädd för mobbning, och ca 60 procent av alla föräldrar oroar sig för att deras barn ska utsättas för mobbning (Nyberg, 2005). Media har de senaste åren kontinuerligt uppmärksammat olika fall av skolmobbning där de drabbade eleverna har vittnat om hur de känner att deras problem inte har tagits på fullt allvar och att de därmed inte har fått tillräcklig hjälp. Många skolor har idag arbetat fram handlingsplaner mot mobbning, men detta ensamt utgör förstås ingen garanti för att mobbning inte förekommer.

Jag har tidigare erfarenhet från skolvärlden, dels från tiden som elev men också från mina studier på Lärarhögskolan. Jag tillhörde den första kullen studenter som påbörjade den ”nya” lärarutbildningen. Vi var spådda att bli framtidens lärare där vi skulle lämna den traditionella katederundervisningen och i stället bli kreativa handledare för eleverna. Jag upplevde att begrepp som social kompetens och att våga möta eleverna på deras egna villkor genomsyrade metodiken. Till detta tillkom en känsla av att lärarrollen var i förändring vilket innebar ett allt större ansvar över de praktiska uppgifter som finns utanför undervisningen, inklusive elevhälsan. Jag ansåg dock inte att lärarutbildningen tillräckligt tydligt lyfte upp hur vi som lärare skulle hantera detta ansvar. Jag upplevde en stark känsla av otillräcklighet och hade svårigheter att kombinera dessa olika roller. Under mina praktikperioder var jag särskilt rädd för att möta psykosociala problem i klassen eftersom jag inte riktigt visste hur jag skulle hantera dem. Efter 60 poängs studier valde jag efter mycket övervägande att avsluta lärarutbildningen till förmån för socionomutbildningen.

Mina åsikter om att lärarutbildningen hade brister i fokus på hur exempelvis konflikthantering eller föräldrakontakter skulle hanteras är något som nu fem år senare fortfarande verkar finnas kvar och delas av andra. Lärarnas tidning skrev så sent som i april i år att dagens lärarstudierande är kritiska mot att de inte får tillräcklig förberedelse i denna utvidgade lärarroll. I artikeln framgår det att 56 procent av lärarstudenterna anser att de inte fått någon utbildning alls i konflikthantering. Vidare menar 50 procent av de studerande att de inte har utbildats i utvecklingssamtal och 54 procent att de inte har fått någon utbildning i föräldrakontakter (www.lararnastidning.net, 2006-06-02). En viktig fråga som skapas ur detta

är hur dessa nya lärare ska kunna känna trygghet och självsäkerhet i att arbeta mot mobbning när de inte ens har fått redskap för att hantera ex konflikter och föräldrakontakter.

När jag hade avslutat lärarutbildningen och påbörjat socionomutbildningen fick de psykosociala problemen utrymme och jag upptäckte att jag var mer intresserad av att arbeta med att minska dessa till skillnad från att undervisa om Gustav Vasa och Sveriges stormaktstid. Jag har kvar mina erfarenheter från skolvärlden som lärarkandidat och jag har många gånger funderat på hur jag bättre hade kunnat hantera de psykosociala problem som dykte upp med hjälp av de kunskaper och verktyg som jag idag har samlat på mig från socionomutbildningen. Det är dessa funderingar som har fått mig att vilja skriva en uppsats om hur min gamla lärarroll *och* min nya socionomroll i form av skolkuratoryrket kan mötas i arbetet mot mobbning. Jag föreställer mig att man som lärare automatiskt kommer närmare eleverna och därför ofta upptäcker mobbning och trakasserier lättare. Skolkuratorn har inte alltid samma möjlighet att vistas ute bland eleverna i lika stor utsträckning, men denne har i stället förhoppningsvis fått mera utbildning i att hantera de psykosociala problem som dyker upp. På grund av dessa två olika förutsättningar ser jag det vara särskilt intressant att studera hur de olika yrkesgrupperna arbetar och om det sker någon samverkan mellan dem båda för att på så sätt nå ett bättre resultat. Jag önskar också få en bild av rektorns inverkan i samverkansarbetet, samt svar på vilken yrkesgrupp eleverna egentligen tycker har huvudansvaret för att upptäcka och motarbeta mobbning.

1.2 Syfte och frågeställningar

1.2.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur rektors, skolkurators och lärares arbete mot mobbning planeras och bedrivs på utvalda högstadieskolor samt hur de uppfattar problemet. Ytterligare ett syfte är att undersöka elevers uppfattningar om vem som bär ansvaret för förekomsten av mobbning på skolorna.

1.2.2 Frågeställningar

- Har skolan en handlingsplan för mobbning och hur ser den i så fall ut, vilka metoder är det som används?
- Vem har det *konkreta* huvudansvaret för att handlingsplanen efterlevs och hur fungerar ansvaret?

- Vilka former tar ansvarsfördelning och samverkan mellan yrkesgrupperna?
- Vilka konflikter och dilemman ingår i arbetet mot mobbning?
- Är barnen med som objekt eller aktörer i utformningen av mobbningsarbetet?
- Vilka uppfattningar har elevernas om vem som har huvudansvaret för att mobbning uppmärksammas och motarbetas?

1.3 Uppsatsens disposition

Efter uppsatsens inledning redovisar jag bl a de metoder som jag har använt mig av liksom det urval som har gjorts. Jag har valt att lägga upp uppsatsen på så sätt att metodavsnittet ligger alldeles i början av arbetet för att från början beskriva och förtydliga hur jag har gått tillväga. Därefter kommer fyra kapitel som utgör min teoretiska tolkningsram och som tar upp det kunskapsläge som finns kring mobbning. I kapitel tre skriver jag om den tidigare forskning som finns kring mobbning med fokus på Dan Olweus arbete. Där framkommer bl a hur mobbning kan definieras, dess omfattning och de faktorer som orsakar och påverkar mobbningen. Kapitel fyra handlar om de styrdokument som ligger till grund för skolornas arbete mot mobbning. Intressant i detta sammanhang är den nya lagen mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever som tillkom den 1 april i år. Kapitel fem tar upp rektorns, skolkuratorns och lärarens yrkesroller med fokus på de förväntningar och det ansvar som åligger dem. Det sjätte kapitlet behandlar tre olika åtgärdsmodeller mot mobbning. Därefter kommer min resultatredovisning av de studerade skolorna i det sjunde kapitlet. Avsnittet beskriver både resultaten jag fann och min analys av dem. Jag avslutar slutligen uppsatsen i kapitel åtta med en diskussion.

2. METOD OCH URVAL

2.1 Metod

För att svara på hur rektors, lärares och skolkurators arbete mot mobbning kan se ut och hur de kan samverka så har jag valt att göra en kvalitativ studie med drag som återfinns i en fallstudie där var och en av skolorna utgör ett fall. En fallstudie innebär att en studie görs på en mindre avgränsad grupp där ett helhetsperspektiv genomsyrar tillvägagångssättet. Fallstudier är därför särskilt användbara vid studier av processer och förändringar (Patel & Davidsson, 1994). Även i denna studie där fokus ligger på hur samverkan bedrivs och har utvecklats anser jag att det passar väl in. För att ändå få ett visst kvantitativt innehåll valde jag dessutom att ge ut strukturerade enkäter (Stukát, 2005) till ett antal högstadiel elever där de

besvarade vem de anser har huvudansvaret för att upptäcka och motarbeta mobbning. Enkäten bestod av endast en fråga där eleven blev ombedd att numrera yrkesrollerna i ordning för vem de ansåg hade mest ansvar att uppmärksamma och stoppa mobbning.

2.2 Urval

När jag sökte skolor till studien så sände jag först ut ett informationsbrev (se bilaga 2) till sex olika skolors rektorer där jag presenterade min studie och berättade att jag skulle återkomma per telefon för att få svar på om skolan hade något intresse i att delta. Två skolor var inte intresserade, en kunde endast medverka efter terminens slut, vilket gjorde samarbetet omöjligt, och tre skolor tackade ja till medverkan. Den tredje skolan föll dock bort så småningom eftersom de inte inom rimlig tid lyckades hitta något tillfälle att genomföra intervjuerna på. Det fanns då tyvärr inte tid att finna någon ny skola att studera. Jag valde att intervjua rektor, skolkurator samt en lärare på var och en av skolorna. Sammanlagt har det genomförts sex intervjuer.

2.2.1. Urval av skolor

Det var ett medvetet val att kontakta ett större antal skolor än jag behövde eftersom jag räknade med att vissa av dem inte hade möjlighet att delta. Jag hade på förhand beslutat att studera tre skolor, vilket också var det antal som först tackade ja till att delta i studien. Skolorna finns belägna i olika områden med varierande folkmängd och storlek i organisation. Båda skolorna har utöver högstadium även lägre årskurser. Pga min avgränsning till enbart högstadiet så har jag endast intervjuat lärare som arbetar med de högre årskurserna. Jag har också försökt att vara tydlig i frågorna till övrig personal att studien endast behandlar högstadieeleverna. Skolornas lokala arbetsplaner och handlingsplaner mot mobbning gäller dock samtliga elever på skolan oavsett vilken årskurs de befinner sig i, så i dessa frågor har avgränsningen haft mindre betydelse.

2.2.2 Urval av intervjupersoner

De personer som har ställt upp på att bli intervjuade har blivit utvalda genom att deras skola har tackat ja till att medverka i studien. Därefter har rektorn eller skolkuratoren själva fått tillfråga en representant från lärarkåren att ställa upp. På den ena skolan föreslog skolkuratoren att den biträdande rektorn intervjuades i stället för rektorn eftersom denne hade särskild stor

del i skolans arbete mot mobbning. För att inte försvåra läsandet av uppsatsen så benämns dock även den biträdande rektorn som rektor.

Anledningen till att jag har valt att intervjua rektorer är att jag utgick från att de har stor inverkan på hur samverkan mellan de övriga yrkesrollerna fungerar på skolan, eftersom de har möjligheten att påverka hur skolans arbete är strukturerat. Sedan är det ju också de som enligt lagen har huvudansvaret för skolans elevvård.

2.2.3 Urval av elever

Jag har inte själv styrt vilka elever som har fått svara på den enkät (se bilaga 4) som jag har sänt ut. Det enda önskemål jag hade var att det skulle vara högstadieelever. Vilken årskurs eleverna går i framgår därför inte. Enkäterna har besvarats av sammanlagt 47 elever. Vissa elever numrerade dock inte alla yrkesroller vilket gav konsekvensen att det finns färre svaranden till den sista frågan som tar upp vilken yrkeskategori som eleverna anser har det minsta ansvaret.

2.3 Genomförande

Vid intervjuerna har jag samtalat med en person i taget i ungefär 30 till 45 minuter. Vi har befunnit oss på den aktuella skolan i ett arbetsrum eller grupprum. Intervjupersonerna fick själva välja var intervjuerna skulle äga rum. På en av skolorna gjordes samtliga intervjuer på rektorns kontor. De intervjuade har fått svara på ostrukturerade frågor (Stukát, 2005) med utgångspunkt i en intervjuguide (se bilaga 3). Detta innebär att frågorna inte har presenterats i en särskild följd, utan snarare har tagits upp i den ordning som situationen inbjöd. Fördelen med en ostrukturerad intervjuguide är att det finns utrymme för följdfrågor vilket förhoppningsvis leder till ett fördjupat resultat (a.a.). Till min hjälp har jag använt bandspelare och jag har därefter ordagrant skrivit ut det som har sagts. Vad gäller genomförandet av enkäten så gav jag i det ena fallet enkäterna till skolkuratoren som sedan delade ut dem till en för mig okänd lärare, och i det andra fallet bad jag den intervjuade läraren ge enkäterna till en av sina klasser. Jag närvarande alltså inte själv då enkäterna besvarades.

2.4 Studiens begränsningar

Då min uppsats bygger på en kvalitativ studie där två rektorer, två skolkuratorer och två lärare intervjuas, innebär detta att mina resultat inte kan beaktas som generaliserbara (Stukát, 2005),

utan i stället visar hur just dessa personer och skolor arbetar mot mobbning. En betydande avgränsning som har gjorts är beslutet att endast studera mobbning inom skolans värld. Mobbning förekommer onekligen även på många andra platser där barn vistas, men eftersom mitt fokus i uppsatsen ligger på hur samverkan fungerar mellan nämnda yrkesroller så har jag valt att inte belysa dessa andra tillfällen där yrkesrollerna inte finns närvarande. Dessutom visar Dan Olweus (1999) forskning att föreställningen att mobbning till största delen sker på vägen till och från skolan är felaktig. Han menar i stället att två till tre gånger så många elever mobbas i skolan jämfört med på vägen till och från den. Vidare visar hans siffror att 50-75 procent av mobbningen sker under rasterna på skolgården, i korridoren eller på mer undanskymda platser.

Jag har medvetet valt att fokusera endast på högstadieskolors arbete mot mobbning eftersom en begränsning var nödvändig av tidsskäl. Innan studien påbörjades hade jag föreställningen att mobbning var mer förekommande på högstadiet än i de lägre årskurserna, en föreställning som jag senare har förstått inte stämmer. Begränsningen att studera just två skolor blev ofrivillig pga den tredje skolans bristande möjligheter att delta inom rimlig tid. Omfånget känns dock ändå acceptabelt eftersom uppsatsen endast är på tio poäng och därmed innehåller en begränsad tidsram.

2.5 Etiska överväganden

Jag har försökt att vara tydlig med att informera samtliga inblandade vad studiens syfte är och hur jag kommer att gå till väga i den. Jag har valt att inte nämna vare sig skolorna eller de intervjuade vid namn eftersom jag anser att det inte är nödvändigt för resultatet. I stället benämns de olika skolorna som A-skolan respektive B-skolan. På samma sätt har jag också valt att kalla deras olika arbetsgrupper mot mobbning för samma namn (team), för att på så sätt inte avslöja vilken skola det handlar om. Att använda samma namn underlättar dessutom läsningen av uppsatsen. Intervjuerna har spelats in på band under intervjun, men dessa band har förstörts vid studiens avslutande.

2.6 Källkritik

Alla mina källor kommer från litteratur skriven på 1990-talet eller 2000-talet. Jag har medvetet försökt att välja bort litteratur som har för många år på nacken. Jag har använt mig av en del källor från Internet och är medveten om den risk som finns i att använda dessa. Jag tänker då på de svårigheter som i vissa fall kan finnas med att se textens syfte, få kännedom

om vem som ligger bakom publiceringen, eller informationens föränderlighet genom snabba uppdateringar. De Internetkällor jag ändå har valt att använda har haft stor betydelse för min studie och jag anser att de är relativt säkra ur källkritisk synpunkt då de flesta är hämtade från olika myndigheters hemsidor. Jag har även försökt att kritiskt studera den information jag har funnit och sätta den i relation till andra fakta för att på så sätt undvika att uppsatsen blir allt för färgad åt något håll.

2.7 Bearbetning och analys

När jag studerade skolornas handlingsplaner så skedde detta utifrån en jämförelse med den litteratur jag funnit kring ämnet där jag i planerna försökte finna delar som liknade litteraturens texter om hur mobbning bäst borde bekämpas. Jag jämförde också handlingsplanernas texter med den lagstiftning som finns kring området. Slutligen jämförde jag även de två skolornas planer mot varandra för att se skillnader och likheter. Eftersom skolorna presenterade handlingsplanerna i skrift på olika sätt och pga att de innehöll olika mycket information så har intervjuerna fått stor betydelse för vilken information som har framkommit. Alla intervjuer transkriberades efter ljudupptagningen. I den första intervjun fann jag några centrala områden som ett flertal av svaren kunde härledas till. Dessa valde jag att lyfta fram och fokusera på även i de övriga intervjuerna. Detta innebar att jag strukturerade upp svaren utifrån olika teman och samlade de olika intervjupersonernas svar under olika rubriker där de jämfördes för att finna likheter eller skillnader. Vilka dessa teman var framgår av rubrikerna i innehållsförteckningen.

Jag bearbetade enkäterna genom att föra in svaren i kolumner där det framgick hur många elever som angivit ex rektor som den yrkesroll med mest ansvar att stoppa mobbning. Jag valde därefter att tydliggöra antalen i en tabell där varje svarandens val i första, andra och tredjehand presenterades. Jag ville att det tydligt skulle framgå vilken yrkesroll som eleverna tillskrev minst ansvar, därför presenteras detta i en egen tabell. Eftersom antalet svarande elever endast var mellan 42 och 47 stycken så valde jag att presentera tabellstaplarna i antalet svaranden i stället för i procent.

2.8 Metoddiskussion

Under studiens gång så har jag försökt reflektera kring de metodval jag har gjort och vilken eventuell påverkan de har haft på studiens resultat. Nackdelen med att bedriva fallstudier är att resultaten sällan är generaliserbara, men genom att försöka beskriva förhållandet till

liknande situationer så kan studien ändå få ett visst mått av reliabilitet, dvs tillförlitlighet. Mitt val att använda mig av ostrukturerade frågor ger fördelar i form av ett större djup pga att jag då har kunnat ställa följdfrågor. En nackdel som dock alltid finns i metoden är att jämförbarheten mellan informanternas svar inte kan ses som helt tillförlitligt och entydigt eftersom frågorna kan ha haft olika karaktär (Stukát, 2005). Detta har jag försökt vara medveten om under analysarbetet. Skolpersonalens beskrivning av läget gällande mobbning på skolan framstår i studien som relativt positivt. Jag fick själv upplevelsen av att detta till största del stämde, men trots detta kan alltid risker diskuteras angående hur negativ information kan förskönas då personalen inte vill tala illa om sin arbetsplats. Jag litar dock på att bilden jag fick av skolan stämmer eftersom negativ information i form av förekomst av mobbning visst kom upp under intervjuerna, men att de tillfrågade menade att det för tillfället var relativt lugnt och att man ”hade koll på läget”. Dessutom var det några intervjupersoner som själva reflekterade kring att de aldrig kunde slappna av helt och hållet bara för att situationen var positiv för tillfället eftersom de var medvetna om att mobbning förekommer på alla skolor i olika utsträckningar och kan blossa upp när som helst.

Som jag nämnt tidigare så närvarade jag inte själv vid besvarandet av enkäterna trots att det finns många fördelar med att finnas på plats och kunna kontrollera utgivningen, och samtidigt kunna ge information och svara på frågor. På grund av detta var jag noga med att på den utgivna enkäten tydligt ange vem jag är och i vilket syfte eleverna blir tillfrågade. Jag nämner också att deras svar är anonymt och inte kommer att kunna spåras tillbaka till dem, varken som personer, klass eller skola. Jag anser dock inte att min frånvaro vid svarstillfället har haft allt för stor negativ betydelse eftersom enkäten endast bestod av en fråga. Jag försökte också vara så tydlig som möjligt i instruktionerna kring denna.

Det faktum att de intervjuade lärarna inte har valts genom mig utan genom skolkurator eller rektor kan ha haft betydelse för resultatet. Valet att ändå gå genom rektorn eller skolkuratoren tog jag eftersom jag förutsedde problem med att hitta och hinna förklara studien för enskilda lärare inom den tidsram som fanns. Risken med mitt val är att lärare har valts ut vilka redan har ett naturligt samarbete med rektor eller skolkurator. Trots denna risk så har jag stått fast vid mitt beslut att låta skolan göra denna bedömning och i stället försöka vara medveten om problemet då jag gör mina intervjuer och då jag analyserar mitt resultatmaterial.

De första personerna jag kontaktade inför uppsatsen var rektorerna som informerades om studien via mejl. Det visade sig senare att det var väldigt svårt att få telefonkontakt med dem för att bekräfta deras önskan att delta i studien samt bestämma tid för intervju. Pga dessa svårigheter och det påsklov som kom emellan så fick jag vänta i sammanlagt fyra veckor innan jag hade lokaliserat och fått besked från de två skolor som har deltagit i studien. Den tredje skolan hade två veckor innan studiens avslutande fortfarande inte lyckats hitta något datum vilket gjorde deras medverkan omöjlig. Detta påverkade onekligen min planering med studien. Om jag hade haft mera tid hade jag naturligtvis önskat att bredda studien genom att studera tre eller ännu flera skolor och ytterligare jämföra deras olika strategier mot mobbning.

3. TIDIGARE FORSKNING

3.1 Vad är mobbning?

Mobbning som begrepp blev allmänt känt under 1960-talet och det var också då som det började forskas kring ämnet. Mobbning har förmodligen funnits i alla kulturer och samhällen även om formerna för det sannolikt har varierat (www.forskning.se 2006-04-07). När jag har sökt på Internet efter exempel på hur skolor kan formulera sina lokala handlingsplaner mot mobbning så har jag funnit att innehållet är starkt varierande. Något som jag dock uppmärksammat är att flertalet definierar mobbning utifrån en och samma persons forskning, nämligen svensken Dan Olweus. Spridningen av hans forskning är något som bekräftas i Skolverkets forskningsöversikt "Skolan – en arena för mobbning" där det framkommer att tre femtedelar av granskade forskningsartiklar är influerade av Olweus syn på mobbning (Eriksson et al. 2002).

Dan Olweus är sedan 1970 professor i psykologi vid universitetet i Bergen och har mottagit ett flertal internationella priser för sitt forskningsarbete. Han leder sedan några år tillbaka en särskild arbetsgrupp på uppdrag av den norska regeringen, vilken syftar till att införa hans program mot mobbning i stor skala på norska skolor (Beckman, 2003). Olweus har forskat kring mobbning i mer än 30 år och betraktas allmänt som grundaren av mobbning som ett eget forskningsområde. Han definierar mobbning på följande vis:

En person är mobbad när han eller hon, upprepade gånger och under en viss tid, blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer /.../ Det är en negativ handling när en person tillfogar eller försöker tillfoga en annan person skada eller obehag – dvs ungefär det man lägger i begreppet aggressiv handling. (Olweus, 1998 s. 4)

Olweus (1998) vill understryka att det inte bör talas om mobbning när två ungefär lika starka personer (fysiskt eller psykiskt) grälar eller slåss. För att det skall handla om mobbning så bör det finnas en viss obalans i styrkeförhållandet utmärkande av att den som blir utsatt inte har lika lätt att försvara sig och ofta är mera hjälplös gentemot den som angriper. Vidare så skiljer Olweus (1999) mellan *direkt* och *indirekt* mobbning där det förstnämnda karakteriseras av tydliga uttryck så som sparkar, slag, skällsord, kränkande och hånfulla kommentarer eller hotelser. Den indirekta mobbningen är i stället mindre framträdande, men inte desto mindre smärtsam, då den handlar om att bli socialt utfrusen eller att bli baktalad.

3.2 Omfattning

Mobbning förekommer i princip överallt där människor vistas i grupper under längre tid, t ex på arbetsplatser, inom idrottslag eller i skolan. Den som arbetar i någon av dessa miljöer kan därför förutsätta att mobbning förekommer sporadiskt eller kontinuerligt, i liten eller stor skala. Den svenske läkaren och författaren Peter-Paul Heinemann var en av de första att uppmärksamma mobbning som begrepp. Han menar att mobbning är en sådan vanlig mellanmänsklig företeelse att den nästan kan betraktas som normal. Oavsett om man väljer att betrakta mobbning som normalt eller inte så är den en personlig katastrof med ibland livslånga konsekvenser för den som drabbas (Larsson, 2000).

Enligt Dan Olweus (1998) forskning i norska och svenska skolor kan man räkna med att ca 145 000 elever, eller 15 procent av det totala antalet elever i den svenska grundskolan är inblandade i mobbning som offer eller mobbare. Detta utgör en elev av sju. Av dessa är det ungefär 100 000 som tillhör de mobbade. Ca 18 procent av de mobbade är dessutom både offer och mobbare.

Enligt en undersökning gjord 1998 av Barnombudsmannen så återkommer siffran 15 procent, men detta innefattar endast de som själva känner sig mobbade. Enligt deras fakta är det alltså ännu fler än 15 procent av eleverna som är inblandade i mobbning. Skolverket har dock visat på lägre siffror i senare studier, men anger ingen siffra (www.forskning.se, 2006-04-07).

Olweus (1998) har studerat i vilka årskurser som mobbning är vanligast förekommande. Hans diagram visar en relativt jämn fallande kurva för både pojkar och flickor där andelen mobbade elever alltså sjunker med högre årskurser. Mobbning sker till största delen bland elever i samma klass eller på samma årskursnivå, men en betydande del av mobbningen utförs också

av äldre elever riktat mot yngre och svagare elever. På högstadiet sjunker kurvorna något och det finns också en klar tendens till mindre fysiskt våld på högstadiet jämfört med lägre årskurser. Andra fakta om mobbningens omfattning, lärarnas engagemang, föräldrars kännedom om problemet och lärartäthetens betydelse som har framkommit ur Olweus (1998) forskning är bl a följande:

- ✓ Verbal mobbning är den vanligaste formen av mobbning bland både pojkar och flickor.
- ✓ Direkt mobbning är ett större problem bland pojkar än bland flickor.
- ✓ Eleverna konstaterar att lärarna gör förhållandevis lite för att stoppa mobbning i skolan. Detta gäller särskilt på högstadiet.
- ✓ Föräldrar till barn som blivit mobbade och särskilt föräldrar till barn som mobbar andra, känner i mycket begränsad utsträckning till mobbningen eller pratar med barnen om saken.
- ✓ Det finns ett klart samband mellan "lärartäthet" under rasterna och förekomsten av mobbning.

Det är svårt att, utifrån Olweus forskning, helt säkert svara på om mobbningen i de svenska grundskolorna har ökat sedan 1970-talet. Detta beror på att de undersökningar som gjordes då var av mera preliminär natur med små undersökningsgrupper och utan tydlig definition av mobbning som begrepp. Det finns heller inga entydigt ökande siffror från 1980-talets undersökningar (Olweus, 1998). Olweus (1998) menar dock att flera indirekta tecken tyder på att mobbning både antar allvarligare former och har blivit mer utbredd nu än för 10-15 år sedan. Han nämner dock inte vilka dessa tecken kan vara. Skolverkets rapport "Relationer i skolan – en utvecklande eller destruktiv kraft" visar siffror som kan tolkas som en försämring i skolklimatet. I rapporten beskrivs att fler än var fjärde elev har upplevt sexuellt laddade verbala kränkningar, samtidigt som var fjärde elev med utländsk bakgrund har utsatts för verbala kränkningar kopplat till deras ursprung (www.skolverket.se, 2006-04-09). Detta är inte direkt kopplat till begreppet mobbning, men det ger ändå en bild av vad det är för klimat som är rådande i många skolor och kan därför även antas säga något om mobbningens omfattning.

Även om siffrorna över mobbningens omfattning onekligen varierar från år från år, så visar Olweus (1998) statistik att mobbning är vanligt förekommande och därmed ett betydande problem i svensk grundskola. Samtidigt får det inte förglömmas att 60-70 procent av eleverna överhuvudtaget inte är inblandade i mobbning vare sig som offer eller förövare, vilket har betydelse för arbetet med att förbättra skolklimatet.

Många föreställningar som finns om hur mobbning yttrar sig stämmer inte alltid enligt Dan Olweus (1999) forskning. En vanlig, men felaktig uppfattning är exempelvis att mobbning oftare förekommer i stora skolor eller i stora klasser, att det är ett resultat av konkurrens och betygsjakt i skolan, eller att de flesta mobbade elever blir offer på grund av yttre fysiska avvikelser, såsom fetma, glasögon eller annorlunda kläder. Orsakerna till mobbning måste därför sökas på annat håll.

3.3 Vem blir mobbad och vem mobbar?

Dan Olweus (1999) skriver om hur personliga egenskaper eller typiska reaktionsmönster är av stor betydelse för om en elev kommer att bli mobbad eller inte. Han menar att mobboffer uppvisar ofta minst ett, men vanligen flera, av de kännetecknen som anges i rutorna nedan. Enligt Olweus så kan möjliga mobboffer delas in i två huvudkategorier:

<p>Det passiva eller undergivna mobboffret:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Eleven är ofta stillsam, försiktig och känslig, och kan ha lätt för att gråta. ✓ Eleven präglas av osäkerhet och dåligt självförtroende. ✓ Pojkar som utsätts för mobbning tycker sällan om att slåss och är ofta fysiskt svagare än mobbarna. ✓ Eleven har få eller inga vänner. ✓ Eleven är rädd för att göra sig illa. ✓ Eleven har ofta lättare att umgås med vuxna än med jämnåriga. <p>(Olweus, 1999)</p>	<p>Det provocerande mobboffret:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Eleven är hetlevrad och om denne angrips så försöker hon/han ofta ge igen, många gånger utan större framgång. ✓ Eleven är ofta rastlös, klumpig, omogen, okoncentrerad och ansedd som allmänt besvärlig. ✓ Eleven kan betraktas som rastlös och hyperaktiv med koncentrationssvårigheter. ✓ På grund av sitt irriterande uppträdande är eleven inte heller omtyckt av vuxna. ✓ Eleven kan själv försöka mobba svagare elever. <p>(Olweus, 1999)</p>
---	--

Det passiva eller undergivna mobboffret visar ingen aktiv provokation utan signalerar snarare genom sitt beteende och sina attityder att denne är ängslig och osäker och därför inte vågar ge igen om han/hon blir angripen eller förnedrad. Det är dock inte helt enkelt att konstatera om det försiktiga och undergivna beteendet fanns hos eleven från början eller om det utvecklades eller förstärktes som ett resultat av långvarig mobbning. Det provocerande mobboffret är i stället en mindre vanlig mobbstyp då den endast omfattar runt 15-20 procent av mobboffren. Mobbningsproblemen i en klass skiljer sig ofta åt beroende på om mobboffret är passivt eller aktivt. När det handlar om ett provocerande offer så är det vanligare att flera elever, ibland hela klassen, är delaktiga i trakasserierna (Olweus, 1999).

Olweus menar att det finns vissa gemensamma drag hos de elever som mobbar andra barn. Det är vanligt att en aktiv mobbare har minst ett och ofta flera av kännetecknen som t ex en mer positiv attityd till våld än elever i allmänhet, eller att de har ett starkt behov av att dominera och undertrycka andra elever. Andra utmärkande drag är att eleven ofta är hetsig och impulsiv med svårigheter att tåla hinder och misslyckanden, har svårt att underordna sig regler och ofta uppträder aggressivt även mot vuxna. Föreställningen att en mobbare själv är osäker och ängslig under den tuffa ytan är inget som Olweus forskning stödjer. I stället pekar resultaten i motsatt riktning då mobbarna beskrivs som ovanligt lite osäkra och rädda eller också har samma popularitetsnivå som genomsnittseleverna, dvs att mobbningen varken gör dem impopulära eller mer populära. Mobbarnas popularitet varierar dock mellan fallen men det är vanligt att en mobbare har en grupp andra elever omkring sig på två eller tre kamrater som stöttar honom/henne och som även ofta deltar i mobbningen. Mobbarnas popularitet minskar i de högre årskurserna, och i årskurs nio ligger den på genomsnittet. De når dock aldrig så låg popularitetsnivå som mobboffren (Olweus, 1999).

3.4 Faktorer som orsakar och påverkar skolmobbning

Forskningsöversikten "Skolan - en arena för mobbning" som gjordes 2002 på uppdrag av Skolverket har också valt att ta upp Dan Olweus forskning som grund för utvecklingen av kunskaperna kring mobbning som forskningsområde. Den visar upp att Olweus ståndpunkt till mobbning är att källan inte finns i skolan utan istället i "*individens dispositioner av aggressiv art*" (Eriksson et al. 2002 s. 12), vilka försvagas eller förstärks av omgivningsfaktorer som exempelvis uppväxtvillkor. Olweus menar att mobbning i skolan utmärks av ett aggressivt beteende som är stabilt över tid. Stabiliteten kopplar han till en kombination av individcentrerade och interpersonella faktorer. Om uppväxtförhållandena präglas av brist på omsorg, gränssättning mot aggressivt beteende samt av maktorienterade uppfostringsmetoder som exempelvis fysisk bestraffning, så finns risken att mobbarens aggressionsbenägenhet kan utvecklas till ett bestående karaktärsdrag (Eriksson et al. 2002).

Det kan dock också vara så att trots att källan till mobbning återfinns utanför skolmiljön, så kan omfattningen av mobbning i en skola påverkas av olika slags gruppmekanismer. Exempel på dessa är försvagade hämningar mot aggressiva tendenser, en minskad känsla av individuellt ansvar, eller det som Olweus kallar för "*social smitta*" (Eriksson et al. 2002 s. 39). Med detta menar han att barn kan bete sig mera aggressivt om deras förebilder beter sig

på detta sätt. Om dessutom flera elever deltar i mobbningen så fördelas ansvaret och det individuella ansvaret känns mindre betungande (Eriksson et al. 2002).

En annan faktor som har stor påverkan för mobbningens omfattning på en skola är skolpersonalens attityder till och reaktioner på de trakasserier som uppstår. Om skolan inte markerar tillräckligt starkt så riskerar mobbaren att fortsätta sitt beteende och dessutom få en ökad risk att hamna i framtida kriminalitet och missbruk. Olweus egen forskning visar att så många som 35-40 procent av före detta skolmobbare vid 24 års ålder hade dömts för tre eller fler kriminella handlingar, jämfört med 10 procent hos kontrollgruppen. Utifrån detta kan man alltså betrakta mobbning som ett uttryck för antisocialt beteende och sammanfattningsvis hävda att barn med aggressiva tendenser riskerar att bli skolmobbare om deras aggressionsfrämjande faktorer inom familjen inte begränsas, eller om motverkande krafter i skolan inte är tillräckligt starka (Eriksson et al. 2002).

3.5 Den tidigare forskningens riktning

Precis som jag nämnde tidigare i kapitlet så blev mobbning känt som begrepp och som forskningsområde under slutet av 1960-talet. Den mest uppmärksammade forskningen i Sverige är gjord av Peter-Paul Heinemann och Dan Olweus. Forskningsöversikten ”Skolan - en arena för mobbning” som gjordes 2002 på uppdrag av Skolverket styrker hur Olweus forskning har haft betydelse för utvecklingen av kunskaperna kring mobbning. Idag finns det många fler som påverkar forskningen inom ämnet och det har skapats flera allmänna debatter kring hur mobbning bäst bör förebyggas och stoppas. Webbplatsen www.forskning.se är en nationell satsning som samlar och sorterar forskningsmaterial. Den ägs och utvecklas av tio myndigheter och stiftelser som finansierar forskning, ex Vetenskapsrådet och Naturvårdsverket. Enligt webbplatsen så bedrivs forskning om mobbning ofta av pedagoger eller psykologer, men under senare år har även nya discipliner börjat närma sig forskningsområdet, såsom sociologer och naturvetare (www.forskning.se, 2006-05-16).

Rolf Paulin, universitetslektor vid Lärarhögskolan i Stockholm, har under några år satt sig in i forskningen och diskussionerna kring mobbning i skolan. Han menar att nästan all forskning om mobbning inom skolan sker utifrån ett individperspektiv där orsakerna till mobbningen förklaras utifrån psykologiska termer. Vilka barn som mobbar och mobbas får utrymme, och i vissa fall omfattas även lärarens beteende och skolan som organisation. Denna bild stämmer överens med den forskning jag har använt mig av i form av Dan Olweus förklaringar till

varför mobbning uppkommer. Paulin ifrågasätter om det endast räcker med att studera barnen för att spåra orsakerna till varför mobbning uppstår. Han menar att det är slående hur svårt många vuxna har att förstå hur de själva är en aktiv del av mobbningsprocessen. Vidare förklarar han hur man, när man analyserar mobbning bland vuxna, söker orsakerna i gruppens dynamik och inte i offrets personlighet. Han ifrågasätter varför forskningen kring mobbning bland elever inte gör på samma sätt. Paulin förnekar inte betydelsen av att offrets och mobbarens egenskaper förmodligen är viktiga för att förstå vem som mobbar och vem som mobbas, men han saknar bredare analyser kring varför mobbning uppstår, eftersom han menar att de individualpsykologiska förklaringarna inte räcker (www.forskning.se 2006-05-16).

4. VAD LAGSTIFTNING OCH FÖRORDNINGAR SÄGER OM MOBBNING

4.1 FN:s konvention om barnets rättigheter

Den svenska politiken och lagstiftningen har fokuserat alltmer på barns rättigheter och integritet sedan Sverige antog FN:s Barnkonvention 1989 (Prop. 2005/06:38). Konventionen är en viktig grund för arbetet mot kränkande behandling av barn och elever i skolan då den exempelvis föreskriver att inga barn får utsättas ”... för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende” (Barnkonventionen, artikel 16), eller att staten måste ”... vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet...” (Barnkonventionen, artikel 28). Dessa bestämmelser har varit betydelsefulla för utvecklingen av de lagar och föreskrifter som nämns i uppsatsens kommande avsnitt.

4.2 Brottsbalken

Brottsbalkens lagtext använder inte ordet mobbning utan anger i stället de brottsliga handlingar som kan leda till åtal, t ex misshandel och vållande till kroppsskada (3 kap 5 §), eller olaga hot och olaga tvång (4 kap 4 §). Lagen tillämpas endast på straffmyndiga personer över 15 år (1 kap 6 §), så därför berörs inte de flesta grundskoleelever av brottsbalkens påföljdsbestämmelser. Dess innehåll är dock viktigt även för yngre barn eftersom de under sin barndom ska lära sig att leva enligt samhällets normer. Barnombudsmannen (BO) förklarar att brottsbalkens påföljdsbestämmelser inte innebär att barn under 15 år saknar ansvar för sina handlingar, men att ansvaret i stället inte härleds till skuld. Samtidigt har barnens föräldrar ett ansvar för att sonen/dottern får de förutsättningar som behövs för att undvika ett brottsligt

beteende (www.bo.se, 2006-04-18). BO föreslår att mobbning skall införas i brottsbalken enligt följande definition:

”... utfrysning och andra upprepade och systematiska fysiska och/eller psykiska negativa handlingar som syftar till att bryta ned offret psykiskt eller på annat sätt försätta honom eller henne i en situation av underlägsenhet eller vanmakt” Vidare fastställs att ”Frågan om en person är utsatt för mobbning måste utgå från offrets egen uppfattning av kränkning..” (www.bo.se, 2006-04-18)

BO föreslår samtidigt att den skyldighet som föräldrarna och andra uppfostrare har för att hindra brott även ska gälla rektorer, lärare och övrig personal i skolan (a.a.).

4.3 Skollagen

Skollagen (SFS 1985:1100) är stiftad av Riksdagen och innehåller de grundläggande bestämmelserna för grundskolan. Lagen innehåller flera formuleringar som betonar utformningen av demokratiska värderingar och främjande av varje människas egenvärde. Enligt skollagens ”portalparagraf” (1 kap. 2 §) ska verksamheterna för alla barn och elever utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Det innebär att alla som verkar inom skolan är skyldiga att aktivt ingripa mot alla former av kränkande behandling, såsom exempelvis mobbning.

Bestämmelsen ställer också krav på ett förebyggande arbete. I 14 kap. 1 § fastställs att skolhälsovård måste anordnas för eleverna. Dess ändamål är enligt 14 kap 2 § att följa elevernas utveckling, samt bevara och förbättra deras själsliga och kroppsliga hälsa. Som benämning av vad skolhälsovården måste innehålla så anges dock endast skolläkare och skolsköterska, inte skolkurator. Det anges heller inte vilka konkreta åtgärder som får vidtas mot elever som uppträder störande eller missköter sig genom att exempelvis mobba andra elever.

Enligt 1999 års skollagskommittés slutbetänkande ”Skollag för kvalitet och likvärdighet” (SOU 2002:121) bör en ny skollag innehålla en bestämmelse som klart fastslår skolans ansvar att förebygga, upptäcka och ingripa mot kränkande behandlingar. Detta bör dessutom ske utan att de olika formerna för kränkningar särskilt anges eftersom de beteenden som ej räknas upp inte får uppfattas som mindre allvarliga. Regeringen avsåg ursprungligen att under år 2006 komma med förslag till en ny skollag som bättre tydliggör hur rektor och lärare ska kunna vidta åtgärder för att tillförsäkra alla elever en trygg skolmiljö (Prop. 2005/06:38).

Skolminister Ibrahim Baylan meddelade dock i slutet av förra året att detta arbete skjuts på framtiden tills efter valet hösten 2006 (www.lararnastidning.net, 2005-12-23).

4.4 Grundskolans läroplan

En läroplan är en förordning som utfärdas av Regeringen och som måste följas. Grundskolan har en egen läroplan (SKOLFS 1994:1) vilken förkortas till Lpo 94 och är skild från förskolan och gymnasiet. I denna beskrivs verksamheternas värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer för arbetet.

I läroplanens första kapitel upprepas Skollagens ord om att skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan ska främja aktningen för varje människas egenvärde. Vidare fortsätter kapitlet med att specifikt uttala att ingen i skolan ska utsättas för mobbning och att tendenser till trakasserier aktivt ska bekämpas. Detta innebär att läraren ska uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling.

I 2 kap. 8 § anges rektorns ansvar för skolverksamheten vilket bland annat innebär att denne ansvarar för att skolan upprättar en lokal arbetsplan samt för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen och till målen i skolplanen och den lokala arbetsplanen. Det uttrycks specifikt att rektorn har ett särskilt ansvar för att elevvårdsverksamheten utformas så att eleverna får det särskilda stöd och den hjälp de behöver, men det anges inte specifikt vad detta *måste* innehålla. I uppdraget ingår också att upprätta, genomföra, följa upp och utvärdera skolans handlingsprogram för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling såsom exempelvis mobbning. Utöver detta är det också rektorns ansvar att se till att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt skall kunna utföra sina uppgifter.

4.5 Arbetsmiljölagen

Arbetsmiljölagen är en lag som inte bara gäller för vuxna arbetstagare utan även för skolans elever (1 kap 3 § 1 st). Eleverna räknas som arbetstagare medan skolläroplanen ses som deras arbetsgivare. Detta innebär att elever, precis som vuxna, har rätt till en trygg och säker arbetsmiljö (1 kap 1 §). Vidare regler kring mobbning finns i föreskriften ”Kränkande

särbehandling i arbetslivet” (AFS 1993:17) som är utgiven av Arbetsmiljöverket. Där anges bland annat att arbetsgivaren, dvs skolledningen, ska planera och organisera arbetet så att kränkande särbehandling så långt som möjligt förebyggs (2 §), samt att arbetsgivaren ska klargöra att kränkande särbehandling inte kan accepteras i verksamheten (3 §).

4.6 Den ”nya” lagen mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever

Tidigare utvärderingar av skolans verksamhet har innehållit kritik mot att Skollagen och Lpo 94 är för vaga i bestämmelserna kring bekämpningen av mobbning och annan kränkande behandling. Detta framkom särskilt tydligt 2000 då Elevvårdsutredningen presenterade sitt slutbetänkande i en SOU-rapport med namnet ”Från dubbla spår till elevhälsa”. De menade att en stark anledning till att skolornas elevvård inte uppmärksammats tillräckligt i lokala skolplaner och arbetsplaner var att den saknade ordentligt lagstöd (SOU 2000:19). Som ett led i denna kritik överlämnade regeringen den 26 oktober 2005 propositionen ”Trygghet, respekt och ansvar - om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever” till Riksdagen som den 8 februari 2006 fattade beslut om att anta den som lag (Prop. 2005/06:38).

Syftet med den nya lagen är att den bättre ska tydliggöra skolans inklusive lärarnas ansvar att garantera alla barns och elevers trygghet i skolan. Lagen innehåller uttryckligen formulerad text som innebär att skolan måste motverka kränkande behandling såsom mobbning. Den kräver därmed att skolorna arbetar mera aktivt och målinriktat för att förebygga diskriminering. Lagen skall tillämpas på såväl allmän som enskilt bedriven skollagsreglerad verksamhet och omfatta förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, grund- och gymnasieskolan samt kommunernas vuxenutbildning. Lagen trädde i kraft den 1 april 2006 (www.sweden.gov.se, 2006-03-30).

Den nya lagen innebär vidare att skolan har en skyldighet att både utreda och åtgärda mobbning och annan kränkande behandling. Detta gäller kränkningar mellan både lärare och elev, samt elev mot elev. Genom den nya lagen får eleverna förbättrade möjligheter till skadestånd vid såväl diskriminering som annan kränkande behandling. Skadestånd kan dock endast utgå om ansvariga i verksamheten inte följer lagens bestämmelser. De som ser till att lagen efterföljs är Skolverket och ombudsmännen JämO (jämställdhetsombudsmannen), DO (ombudsmannen mot etnisk diskriminering), HomO (ombudsmannen mot diskriminering på

grund av sexuell läggning), och HO (handikappombudsmannen). Skolverket har dessutom ett särskilt ansvar för den nya lagen genom att ett barn- och elevombud för likabehandling ska tillvarata den enskilda elevens rättigheter (Malterin, 2006).

5. REKTORNS, LÄRARENS OCH SKOLKURATORNS YRKESROLLER

5.1 En lärarroll i förändring

Den traditionella magistern eller lärarinnan bakom katedern med uppgift att förmedla disciplin och kunskap, har idag breddat sin lärarroll till att innefatta många fler kompetenser. Läroplanen (SKOLFS 1994:1) för grundskolan talar om hur varje lärare skall utgå från varje enskild individs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande (2 kap 2 §). Detta ställer krav på att ge olika mycket till olika elever, vilket innebär att läraren därmed också måste *se* alla elever. Till kraven hör också att inte ge eleven alla svaren automatiskt, utan i stället förbereda dem för delaktighet och medansvar, och för de rättigheter och skyldigheter som präglar ett demokratiskt samhälle (2 kap 3 §). Det blir alltså viktigt att tala om hur ett demokratiskt samhälle tillåter att alla åsikter får finnas till, men att de inte får uttryckas om de kränker någon annan person. Läroplanen innehåller, som jag tidigare nämnt, även bestämmelser om att ingen i skolan skall behöva utsättas för mobbning (1 kap). Detta ställer ytterligare krav på läraren som måste vara uppmärksam på att identifiera trakasserier.

Arne Maltén (1995), tidigare högskolelektor, rektor och skolchef, samt författare till boken "Lärarkompetens i ett mångdimensionellt perspektiv" talar om hur lärarrollen onekligen blir mer komplicerad av den dubbla kompetensen att både vara kunnig ämnesspecialist och samtidigt fullkomligt engagerad i den uttalade fostringsuppgiften. Han beskriver hur det kan vara ett enmansjobb att ge ämneskunskaper även om det med fördel bör ske i arbetslag, men att fostran endast kan utföras i samverkan med andra i skolan eftersom det bygger på en gemensam måltolkning och ett kollektivt beslutande förhållningssätt.

Den svenska skolan är inte längre styrd med regel- och centralstyrning, d v s att staten bestämmer precis allt om hur den skall se ut och verka. Tidigare räckte det med att läraren följde gällande kurs- och timplaner. Maltén (1995) förklarar att det var lätt att arbeta individuellt enligt egna principer eftersom inget lagarbete krävdes. Det var samtidigt svårt att genomföra förändringar i arbetet eftersom faktorer som schemaläggning och tjänstefördelning

många gånger utgjorde ett hinder. Om man som lärare var emot större förändringar var det därför lätt att skylla ifrån sig på de styrande bestämmelserna.

Två statliga utredningar under 1970-talet banade väg för den nya målstyrda skolan. Möjligheter till ökad målstyrning och decentralisering skapades, vilket i slutet av 1980-talet ledde fram till riksdagsbeslut om ett nytt statsbidragssystem och en annorlunda ansvarsfördelning för skolan. Staten lämnade alltså över det största ansvaret till lokala aktörer som fanns så nära skolverksamheten som möjligt (Maltén, 1995). Lagstiftarna hoppades att en decentralisering av skolans ansvar skulle ge en ökad delaktighet i både besluts- och genomförandeprocessen vilket skulle leda till en större tilltro till beslutens riktighet och ett större samförstånd om beslutens innehåll. När beslut om åtgärder fattas nära verksamheten så ökar dessutom möjligheten till lokal anpassning vilket kan föda nyskapande idéer om hur verksamheten kan anpassas och utvecklas. Ytterligare en fördel förändringen hoppades ge var att det ökade ansvaret längre ut i organisationen skulle stärka samarbetet inom organisationen eftersom decentralisering förutsätter samarbete och god kommunikation (Wahlström, 2002).

Den målstyrda skolan ställer större krav på läraren, men kan samtidigt antas vara mer stimulerande än den gamla regelstyrda skolan. För att kunna möta de nya krav som ställs så måste läraren fundera kring både målsättningar och detaljinnehåll. Frågor som hur undervisningen påverkas av samspelet med ex. elever, lärare, och överliggande skolform, eller hur läraren bäst samarbetar med andra lärare behöver ofta besvaras. Den målstyrda skolan bygger på lagarbete vilket kräver tid och ofta många planeringskonferenser. Förhoppningsvis blir dock vinsterna stora i och med nya vyer och perspektiv på läraryrket (Maltén, 1995). Det kan också antas bli bättre för eleverna om lärarna organiserar sig i arbetsenheter och arbetslag för att där samarbeta runt elever med svårigheter, exempelvis vid situationer som rör mobbning (Arvidsson, 1995).

5.2 Skolkuratorns roll

Det är inte alla grundskolor som har en skolkurator anställd, och om en sådan tjänst finns så är det inte självklart att den är på heltid. Trots besparingar på denna form av elevvård så är det få utredare som förnekar behovet av att ha minst en skolkurator på heltid vid varje skola. 1995 gjordes en undersökning bland Stockholms grundskolor på uppdrag av Stockholms forsknings- och utvecklingsbyrå, där det framkom att mer än var tionde grundskoleelev bedömdes ha sådana psykosociala problem att de behövde professionell hjälp. I samma

undersökning framkom att av de studerade skolorna så hade samtliga en skolsköterska anställd medan 86 procent hade antingen psykolog eller kurator. Huruvida tjänsterna var på del- eller heltid framkom dock inte i studien (Nilsson, 1998).

Skollagen anger i 14 kap 1 § att varje skola måste anordna skolhälsovård för eleverna, men detta betyder inte att det är lag på att just en skolkurator måste anställas till elevvården. Att endast ha en skolsköterska, utan varken skolkurator eller skolpsykolog anställd, anses därmed tillräckligt enligt lagen. Skolans uppdrag är att ge eleverna undervisning, men för att undervisningen ska ge resultat måste eleverna onekligen även känna trygghet och trivsel. För att åstadkomma detta för samtliga elever så menar flertalet utredare att det krävs kuratorer och psykologer på skolorna (Nilsson, 1998). Att endast hitta lösningar som berör en enskild elev utifrån en formulerad åtgärdsplan ger inte ett garanterat resultat. Kanske behövs samtalsgrupper ledda av en kurator, bearbetning av relationer mellan elever, eller annan utveckling av skolans stödjande resurser. Lärarna kan behöva handledning i hur de bäst kan stödja en elev och skolledningen kan behöva ett "bollplank" att testa idéer mot så att elevomvårdnaden ska kunna förbättras. Här blir därför skolkuratorns roll ytterst viktig. Elevvården bör ses som hela skolans angelägenhet och kan även formuleras som en rent pedagogisk fråga eftersom studieresultaten inte finns där om inte trivsel förekommer (a.a.). Att inte ta tillvara på betydelsen av skolkuratoren i skolan kan utifrån detta därför uppfattas som ett stort misstag.

5.3 Rektorns roll

Skollagen anger i 2 kap 2 § att varje skola ska ha en rektor anställd för ledningen av utbildningen. Rektorn ska hålla sig förtrogen med skolans dagliga arbete och ansvara för att utbildningen utvecklas. Endast den som genom utbildning och erfarenhet har förvärvat pedagogisk insikt får anställas som rektor. Dessa bestämmelser tillkom i samband med förändringen av styrningen av skolan då kommunerna fick hela ansvaret för driften av skolan (SOU 1997:121). I Lpo 94 betonas ytterligare rektorns ansvar som exempelvis att utforma en god arbetsmiljö, se till så att skolan följer de övergripande målen, samt upprätta en lokal arbetsplan. Rektorns ansvar för att följa upp att skolans resultat utvärderas i förhållande till de riksgiltiga målen, samt till skolplanen och den lokala arbetsplanen understryks här likaså. Utöver rektorns pedagogiska ansvar och personalansvar så finns också ett stort ansvar för eleverna och deras situation i skolan. Till detta hör områden som elevinflytande, skolmiljö och den enskilda elevens rättsliga ställning (a.a.).

Rektorn har en dubbel lojalitet då denne dels är statens företrädare genom att ansvara för att skollagen, läroplanen och kursplanerna följs som styrdokument, och dels är kommunens representant genom ex. att en lokal arbetsplan upprättas. Förhoppningsvis använder rektorn sin dubbla roll till att utforma en lokal arbetsplan som inte ger motstridiga signaler till de statliga styrdokumenterna och därmed får bättre samverkan mellan de olika nivåerna (SOU 1997:121). Vilka uppgifter en rektor prioriterar varierar förstås från skola till skola. Ett vanligt klagomål, både från rektorerna själva och från andra anställda, är dock att rektorn inte hinner med sina pedagogiska uppgifter utan i alltför hög utsträckning blir uppslukad av ekonomi och administration. Detta bekräftas av Skolverket som har fått fram bilden av rektorn som en stressad administratör snarare än som en entusiastisk pedagogisk ledare (a.a.).

Den öppna skolan ställer nya krav på alla som verkar inom den. Inte minst ställer det krav på rektorns förmåga att stimulera en utveckling mot en större öppenhet och samverkan (SOU 1997:121). Skolkommittén kom i slutet av 1990-talet med ett förslag om att flytta över en stor del av rektorns makt och befogenheter till en lokal styrelse där rektorn självfallet sitter med, men där föräldrar och elever har majoriteten. Kommittén förklarade hur de ansåg att en decentralisering av makten från stat till kommun, eller från kommun till skolledning inte behövde vara tillräckligt. De menade att decentraliseringen med fördel kan gå ett steg ytterligare genom att viss del av makten når ända ner till lärare och elever. Kommittén menade att förslaget innebär att rektorn då får mera möjlighet att arbeta med att samla in resultat, hålla kontakt med arbetslagen, initiera och delta i dialogen inom och utom skolan där arbetet mobbning ingår (a.a.).

6. ÅTGÄRDSMODELLER MOT MOBBNING

Som hjälp till att förstå och relatera till de resultat jag har fått från de studerade skolorna så har jag valt att använda mig av tre olika åtgärdsmodeller mot mobbning (Olweus modell, Farstametoden, samt metoden som bygger på kamratstödjure). Modellerna har olika strategier för hur olika yrkesgrupper inom skolan bäst bör samverka och hur mobbning bäst förebyggs och stoppas. De har också olika syn på elevernas medverkan i detta arbete vilket framgår tydligast i kapitlets sista del.

6.1 Olweus åtgärdsprogram

Eftersom jag har låtit Dan Olweus forskning kring mobbning få stort utrymme i uppsatsens tredje kapitel så känns det naturligt att även redovisa hans slutsatser kring hur mobbning bör åtgärdas. Jag har redan konstaterat att det inte finns några mobbningssäkra skolor. Precis som jag nämnde tidigare så förekommer mobbning i stor eller liten skala i princip överallt där människor vistas i grupper under längre perioder (Larsson, 2000). På grund av detta behöver skolpersonalen ständigt vara beredd på att motverka alla tendenser till mobbning. Utifrån ståndpunkten att källan till mobbning inte finns i skolan utan i individens dispositioner av aggressiv art så har Olweus utformat ett åtgärdsprogram mot mobbning som kan liknas vid en uppfostringsmodell, vilken bör implementeras på både skol-, klass- och individnivå (Eriksson et al. 2002). Hans åtgärdsprogram innehåller fyra nyckelprinciper vilka är baserade på forskning som rör utveckling och förändring av problembeteenden, och då särskilt aggressivt beteende.

Olweus fyra nyckelprinciper för åtgärdsprogram mot mobbning:

1. En god skolmiljö utmärks av värme, intresse och engagemang från vuxna.
2. En god skolmiljö utmärks även av tydliga gränser mot icke-önskvärda beteenden.
3. Om en elev bryter mot det överenskomna regelsystemet bör man konsekvent använda någon form av ickefysisk och icke-fientlig negativ sanktion.
4. Vuxna, i hem och skola, förväntas fungera som auktoriteter i vissa avseenden.

(Eriksson et al. 2002)

Anledningen till att principerna har liknats vid en uppfostringsmodell för mobbare är pga att de tre första punkterna, enligt tidigare nämnda forskningsresultat, utgör motsatsen till de uppväxtförhållanden som karakteriserar den typiske mobbaren. Modellen innebär att lärarens uppgift inte endast är att ge eleverna kunskap utan även att de tar ansvar för utvecklingen av elevens sociala relationer. Här betonas alltså i likhet med vad som framgår i kapitel fem, lärarens utvidgade roll från en renodlad undervisare till en ansvarstagande handledare och fostrare. En skolmiljö som arbetar enligt denna modell kännetecknas därmed av engagerade vuxna som entydigt markerar var gränserna för oacceptabelt beteende går.

Åtgärdsprogrammets viktigaste mål är att minska eller helt förhindra de mobbningsproblem som finns i och utanför skolan, samt att förebygga uppkomsten av nya mobbningsproblem. Det är lätt att förstå att skolorna i första hand riktar uppmärksamheten mot den direkta mobbningen, alltså de trakasserier som sker öppet, men det är också viktigt att minska och

förebygga den indirekta mobbningen som vanligast visar sig genom social isolering och utfrysning. För att få en så bred front som möjligt så menar Olweus (1998) att skolan även bör arbeta med att åstadkomma bättre kamratrelationer och skapa förhållanden som gör det möjligt för mobbare och mobbade elever att trivas och fungera bättre både i och utanför skolmiljön. Mer detaljerat så består åtgärdsprogrammet av olika delar där så kallade kärnkomponenter finns på *skol-, klass- och individnivå*.

På *skolnivå* består kärnkomponenterna dels av undersökningar med frågeformulär, vilka fungerar som data vid jämförelser och vid utvärderingar av vidtagna åtgärder, men också av effektiva rastvaktsystem och studiedagar om mobbning (Eriksson et al. 2002). Faktorer som att skapa en mera attraktiv utemiljö för eleverna, liksom att hålla miljöutvecklingsgrupper för lärare är ytterligare åtgärder som Olweus (1998) menar passar in här. På *klassnivå* utgörs kärnkomponenterna av tydliga regler mot mobbning, vilket innefattas av konsekventa lärare som ger både beröm och sanktioner, och av inrättande av klassråd eller regelbundna möten (Eriksson et al. 2002). Olweus (1998) talar också om hur rollspel kan användas liksom gemensamma positiva aktiviteter och inläring genom samarbete. På *individnivå* består slutligen kärnkomponenterna av allvarliga samtal med mobbare och mobboffer, liksom allvarliga samtal med föräldrarna till inblandade elever (Eriksson et al. 2002). Att ta hjälp av de ”neutrala” eleverna är också en åtgärd, men även att byta klass eller skola (Olweus, 1998). Till detta tillskrivs engagerade vuxna och en ökad medvetenhet och kunskap om mobbningsproblem som en allmän förutsättning. Olweus menar att den sistnämnda komponenten förmodligen är den viktigaste av dem alla, på alla nivåer, om man vill uppnå resultat. Han understryker dock också att ovan nämnda kärnkomponenter inte är skrivna i sten, utan kan behöva modifieras eller ge plats åt nya, utifrån framtida erfarenheter och statistiska analyser (Eriksson et al. 2002).

Olweus åtgärdsprogram utvärderades under mitten av 1980-talet i anslutning till en landsomfattande kampanj mot mobbning i Norge. 2500 elever i årskurs 4-7 undersöktes vid ett flertal tillfällen under två års tid (Eriksson et al. 2002). Resultaten från denna utvärdering baseras på statistiska analyser vilka bl.a. visade att graden av mobbningsproblem markant minskade efter åtta och tjugo månaders intervention. Andelen elever som uppgivit att de mobbat andra respektive blivit mobbade ”då och då” eller ännu oftare var ungefär 50 procent mindre i de flesta jämförelser (för både pojkar och flickor liksom för samtliga deltagande årskurser). Olweus menar att dessa resultat är mycket positiva, särskilt med tanke på de

tidigare försök i att reducera just aggressivt och antisocialt beteende vilka har varit mindre framgångsrika (a.a.).

6.2 Kamratstödjare

En allt vanligare modell för att upptäcka och motarbeta mobbning är användandet av så kallade kamratstödjare. Detaljerna kring hur dessa arbetar kan variera men huvudsyftet är att de finns med där eleverna vistas, dvs på t ex skolgården, i uppehållsrum, matsal eller bibliotek. Vissa skolor har kamratstödjare i form av anställda vuxna, exempelvis enligt Hasselas kamratstödjarmodell (www.skolutveckling.se, 2006-04-29), medan andra utbildar vissa framvalda elever till uppgiften (www.friends.se, 2006-04-19).

Hasselas kamratstödjarmodell utvecklades i början av 1980-talet på grund- och gymnasieskolor och är både en modell för förebyggande arbete mot utslagning i skolan, samt en arbetsmarknadsåtgärd. Tanken med modellen är att utbilda unga arbetssökande i åldrarna 18-23 år till kamratstödjare. Äldre ungdomar ska utgöra en bro mellan eleverna och de vuxna i skolan. Genom detta kamratstöd kan skolan utveckla även andra redskap för det sociala arbetet, det behöver alltså inte enbart handla om att uppmärksamma och motarbeta mobbning. Utvärderingar har visat att Hasselarörelsens kamratstöd pekar mot positiva effekter och styrkan i metoden har förklarats med den samverkan och synergieffekt som skapas (www.skolutveckling.se, 2006-04-29).

Då de vuxna kamratstödjarnas uppgift är att uppmärksamma konflikter eller problem som uppstår och samtidigt kunna ge hjälp och stöd, så finns det även en motsvarighet till detta bland eleverna. Friends är en stiftelse som arbetar med att utbilda elever till kamratstödjare. De beskriver att en sådan varken är en ängel eller en polis utan helt enkelt en bra kompis. Även om det *alltid* är de vuxnas ansvar att förhindra mobbning så kan elevernas engagemang göra stor skillnad eftersom de oftare vet hur stämningar och grupperingar i klassen ser ut, samt genom att de snabbare uppfattar sådant som läraren eller skolkuratoren missar. Det är dessutom viktigt för en utsatt elev att bli uppmärksammad och omtyckt av andra elever. Förhoppningen är att kamratstödjarna ska fungera som förebilder genom att inte ställa upp på kränkningar och genom att bry sig om elever som andra inte ser (www.friends.se, 2006-04-19).

Stiftelsen Friends har funnits sedan 1997 och har som huvudsyfte att minska mobbning och kränkande behandling i samhället med tyngdpunkt på barn och ungdom. De besöker kontinuerligt Sveriges skolor och utbildar lärare och elever i förebyggande arbete mot mobbning och annan kränkande behandling. Huvudtanken är att de genom att förmedla kunskap och verktyg ska kunna påverka attityder och självkänsla så att skolorna får igång ett långsiktigt arbete mot mobbning.

För att arbetet skall bli effektivt så krävs en genomtänkt organisering av arbetet på skolan och därför startar alltid arbetet i en ny skola i tre moment med återkommande uppföljning, utvärdering och nyutbildning. De börjar med att utbilda samtlig personal på skolan för att skapa ett gemensamt ställningstagande och en positiv värdegrund, samt informerar om hur man kan bygga upp ett bra förebyggande arbete med ett aktivt elevengagemang. Nästa moment innefattar skolans elever då de får pröva sina tankar, fördomar och känslor kring mobbning genom rollspel eller monolog. Syftet med detta är att skapa en gemensam värdenorm för skolan och samtidigt forma en plattform för kompisstödarna att utgå från. Det är även här som klassen anonymt röstar fram två kompisstödare/elevombud. Det tredje momentet innebär att Friends utbildar de utvalda kamratstödarna. De får bli lärare och lära sig hur man arbetar förebyggande mot mobbning men också förstå och känna trygghet i sin nya roll. Eleverna får fundera över sina egna värderingar och pröva dem i diskussioner och identifiera sig genom rollspel med en utsatt person. Därefter planerar de det fortsatta arbetet på skolan och sätter mål för framtiden. De färdigutbildade kamratstödarna träffas därefter regelbundet tillsammans med skolans vuxengrupp mot mobbning för att prata om hur stämningen är i klassen (www.friends.se, 2006-04-19).

Stiftelsen Friends beskriver hur de genom forskning och utvärdering av kommuners och skolors egna erfarenheter har fått fram vilka faktorer som påverkar arbetet i rätt riktning. Utvärderingarna visar att det finns vissa grundläggande förutsättningar i organisationen som är viktiga som bas och utgångspunkt för arbetet. Några av dessa faktorer är dels ledarskapet som måste göra en bestämd ansvarsuppdelning samt avsätta tid och pengar för personal och elever, samt dels vuxennärvaro där de vuxna själva fungerar som förebilder för att minska risken för kränkningar, t ex genom att ha rastvakter i skolmiljön. Skolan bör ha en medveten strategi när den anställer personal och förklara att personalen måste dela den grundsyn på barn, lärande, utveckling och värdegrund som skolan har. Andra faktorer som påverkar är att personalen har en helhetssyn för skolans uppdrag, samt att det finns en övergripande strategi

som binder samman olika insatser om det skulle finnas flera strategier i arbetet mot mobbning. Slutligen nämns tålamod som en avgörande faktor så graden av framgång många gånger handlar om skolornas insatsintensitet över tid (www.friends.se, 2006-06-04).

6.3 Farstametoden

En annan modell som flera gånger har omnämnts då jag har studerat olika skolors handlingsplaner mot mobbning är den som kallas för Farstametoden. Metoden togs fram under slutet av 1980-talet av läraren Karl Ljungström (1990) som hade fått inspiration från mobbningsforskaren Anatol Pikas arbete, samt av skolpsykologen Dag Björnell. Farstametoden bygger på att ett behandlingsteam mot mobbning finns tillgängligt och att några från teamet oanmält träffar mobbaren för samtal i en allvarlig ton, men utan att moralisera eller ställa varför-frågor, och ofta utan att direkt informera föräldrarna om situationen. Anledningen till att medvetet hålla föräldrarna utanför är att de enligt modellen ofta kan reagera med chock på det inträffade, och därför riskerar att försvåra behandlingsarbetet. Styrkan i metoden betonas som det överraskningsmoment som skapas då mobbningsteamet utan förvarning söker upp mobbarna för samtal, samt det faktum att föräldrarna med ofta tillhörande frustration eller ilska inte blandas in för tidigt (a.a.). En sammanfattande beskrivning av Farstametodens behandlingsgång finns att hitta som bilaga längst bak i uppsatsen.

Farstametoden har blivit en av de mest spridda metoderna mot mobbning i skolorna enligt Skolverkets kvalitetsgranskning 1999 där det framkom att runt två tredjedelar av skolorna använde sig av den i någon form (www.skolutveckling.se, 2006-04-29). Trots denna tilltro till metoden så har det också framkommit en hel del kritik mot den. Den främsta kritiken handlar om att föräldrarna i vissa fall inte informeras alls, eller får informationen för sent. Enligt en litteraturstudie kring mobbning i skolan, av Linda Högsander (1999), så uttalar Dan Olweus själv denna kritik mot metoden då han menar att Skollagen fastställer att skola och hem genom *samarbete* ska svara för barnens fostran (1 kap, 2 §). Att skolan frångår detta genom att använda sig av Farstametoden strider alltså mot lagen menar han. Vidare menar Olweus att ett åtgärdsprogram mot mobbning bör påverka även andra beteenden i skolan än enbart mobbningen, och dessutom öka skolans trivsel. På grund av detta så anser Olweus att Farstametoden även kan kritiseras för att vara för snäv och individorienterad eftersom inga av dessa långsiktiga målsättningar ingår i metoden. Högsanders studie innehåller även Ljungströms motreplik på denna anklagelse då han menar att Farstametoden inte på något sätt

är statisk utan visst går att kombinera med det förebyggande arbete som Olweus tycker att skolorna ska jobba mera med (Högsander, 1999).

6.4 Sammanfattning

De åtgärdsmodeller som har behandlats i kapitlet lägger olika stort ansvar på läraren respektive eleven i arbetet mot mobbning. En av mina frågeställningar i början av uppsatsen var huruvida eleverna är objekt eller aktörer i utformningen av mobbningsarbetet. Utifrån Dan Olweus åtgärdsmodell så ligger störst fokus på betydelsen av engagerade vuxna vilket innebär att eleven får underordnad betydelse i det planerade arbetet mot mobbning. Olweus nyckelprinciper i åtgärdsprogrammet beskriver hur de vuxna kan skapa en god skolmiljö i form av engagemang, konsekventa och tydliga gränser mot icke-önskvärda beteenden och föreställningen att förväntas fungera som auktoriteter (Eriksson et al. 2002). Det är alltså en samlad vuxenvärld som tillsammans ska lära eleverna vad som är rätt och fel och hur sociala relationer bäst utvecklas.

Farstametoden framställer till en första anblick inte heller eleven som en aktiv aktör i utformningen av mobbningsarbetet. I stället finns ett behandlingsteam mot mobbning samlat som har uppgiften att på ett systematiskt och konsekvent sätt ta upp varje mobbningsfall för sig genom samtal med mobbarna. Den del i detta strukturerade samtalet som ändå skulle kunna innefatta eleven som en aktiv aktör är det moment där samtalsledaren lägger fram ”bevis” på att de vet om att mobbningen förekommer, och därefter tillfrågar mobbaren om denne själv har några förslag på hur han eller hon kan göra det lite lättare för den mobbade (Ljungström, 1990). Det är alltså en medveten strategi att först klargöra att det inte finns några tvivel kring förekomsten av mobbningen, men att inte moralisera över mobbarens beteende, för att därefter vända sig till mobbarens ”goda” sida och fråga om denne har förslag på hur situationen kan göras lättare för mobboffret. Detta innebär att mobbaren får en chans att göra saker och ting bättre igen. På detta sätt blir alltså eleven en viktig aktör, samtidigt som grunden i modellen fortfarande innebär att eleven ses som ett objekt eftersom det finns en vinst i att inte låta mobbaren få tid att bygga upp en försvarande mur inför det allvarliga samtalet.

Ingen av de intervjuade beskriver eleverna som aktiva aktörer i *utformningen* av mobbningsarbetet. Däremot får de en viktig roll i det *vardagliga* arbetet mot mobbning på A-skolan där några av dem fungerar som kamrattstödare. Den åtgärdsmodell av dem som tagits

upp i uppsatsen som sätter eleven mest i centrum som en aktör är onekligen den som bygger på användandet av kamratstödjare. Hela modellen bygger på ett aktivt deltagande bland eleverna och förutsätter att de används som extra ögon och öron eftersom de många gånger finns med där lärare eller andra vuxna inte är närvarande. Båda skolorna har provat att engagera eleverna i att bli kamratstödjare, men endast i A-skolan har engagemanget fastnat till att bli ett stående inslag i arbetet mot mobbning. B-skolan beskriver svårigheter i att hitta elever som överhuvudtaget ville engagera sig, samt problem med att finna tid till att leda gruppen. Modellen med kamratstödjare kan dock inte stå ensam utan någon annan strategi för att hantera mobbningen eftersom den hela tiden poängterar att det inte är elevens ansvar att stoppa mobbning. Detta ansvar åligger alltid de vuxna (www.friends.se, 2006-04-19). På grund av detta används kamratstödjare bäst tillsammans med ytterligare en handlingsplan som beskriver hur de vuxna bör arbeta med att bekämpa mobbningen när den väl har upptäckts.

7. RESULTATREDOVISNING OCH ANALYS

7.1 Hur stämningen upplevs på skolorna

Jag bad samtliga intervjuade svara på hur de upplevde stämningen på skolan och om de tyckte att omfattningen av mobbning hade ökat eller minskat de senaste åren. Anmärkningsvärt var att jag fick väldigt lika svar från alla tillfrågade trots att de beskrev upplevelser från olika skolor och yrkesroller. Ingen trodde att mobbningen hade ökat de senaste åren, men poängterade att den i stället har gjorts mera synlig idag genom att skolorna nu aktivt letar efter trakasserier och hot bland eleverna. Samtidigt menade samtliga att även om mobbningen inte har ökat, så har den vardagliga stämningen försämrats avsevärt. Fula ord, ovilja att lyssna på vuxna eller spontana trakasserier ansågs vanliga men räknades inte som mobbning eftersom det inte är ett upprepat beteende eller förekommer mellan personer med olika maktbalans. En av lärarna berättade följande:

”De använder ju bitch som när jag gick i skolan och man sa idiot. Det har ju ingen sån innebörd. Men vi har haft problem med killar som har gått och tagit tjejerna på bröstet och rumpan. Det händer ju det också. Man märker det just när man snackar med tjejerna i åttan och det har varit tjejgrupp då killarna har varit på praon. Då berättar de ju sånt som man inte tycker borde ske, och som man inte ser som lärare, för det händer ju när man inte är där”.

En skolkurator beskriver problemet på följande vis:

”Men vi känner lite, vi är lite bekymrade över den respektlöshet mot vuxna som finns. Att man liksom skiter i när de vuxna säger ”sluta med det där”, så skiter man i det. Man behöver inte sluta fast en vuxen säger det. Det är lite tendenser åt det hållet. Men jag menar, vi har det ju jättebra här. Så är det ju bara och det vet jag. /.../ Alltså vi har ju koll på läget här. Och vi kan ju ta tag innan det händer någonting, så direkt va. Och samtal med föräldrar hit och så va. Så visst har vi det bra. Men sedan får man ju inte bli hemmablind heller. ”Vi har det så bra och här händer ingenting”, för så är det ju inte. Vi hade en brand i korridoren igår, så här händer det också saker”.

7.2 Skolornas lokala handlingsplaner mot mobbning

De två skolor som jag har studerat har valt olika sätt att arbeta mot mobbning. De utgår båda från samma nationella styrdokument men har format olika handlingsplaner, dock med samma syfte att minska och stoppa mobbning. A-skolan har breddat innehållet i sin plan genom att kalla den ”Handlingsprogram för jämställdhet mellan könen och mot kränkande behandling”. Den innehåller dels definitioner för jämställdhet och kränkande behandling, dels beskrivningar av hur det förebyggande arbetet inom dessa områden är organiserat, men också vilka åtgärder som tas vid då problemet lokaliseras. Information om hur utredningen går till och vilka beslut som tas om mobbningen trots ansträngningar inte skulle upphöra finns angivet likaså.

Trots att båda skolorna har utformat handlingsplaner utifrån samma nationella styrdokument så slår det mig hur varierande de har resonerat kring de olika yrkesrollernas uppgifter. Jag syftar då särskilt på skolkuratorns roll och på hur lärare har engagerats i olika stor utsträckning som medverkande i teamet. Med olika tolkningar av de nationella styrdokumenterna, och med olika sorters ledarskap och organisationsstruktur så skapas onekligen oändligt många varianter av strukturerat anti-mobbningsarbete ute på Sveriges alla grundskolor.

B-skolan har i stället för en stor och bred handlingsplan valt att ha flera lite mindre. Elevvården utgör en plan, kränkande behandling och droger en annan medan krishantering är formulerad som en tredje handlingsplan. Dessa anges dock i följd utan direkta avgränsande rubriker och är strukturerade efter allmän målsättning, ansvar och åtgärdsprogram. Det definieras också vad kränkande behandling är, samt hur åtgärdsprogrammet ser ut. Exempel på förebyggande och uppföljande åtgärder ges likaså. Det förklaras att en individuell

handlingsplan utarbetas för varje elev som är i behov av hjälp och behöver utredas. Denna upprättas enligt de riktlinjer som finns i skollagen, bl a utifrån 1 kap § 2, samt 4 kap 1 §. Handlingsplanens detaljinhåll varierar dock beroende på hur problemet ser ut.

Samtliga skolor har dessutom en mera allmän arbetsplan i benämning av programförklaring eller värdegrund. Där anges viktiga grundpelare så som allas lika värde, gott kamratskap, demokrati, hänsyn och ökat elevinflytande. Ingen av skolorna har uttalat att de använder sig av Olweus modell, men vissa av inslagen i handlingsplanerna påminner ändå om hans åtgärdsprogram. Särskilt B-skolan betonar i text betydelsen av ett helhetsperspektiv med engagerade vuxna med en gemensam hållning mot mobbning:

"... vi anser att elevvård är alla åtgärder som vidtas för att skapa en personlighets-, inlärnings- och trivselfrämjande miljö. /.../ Ansvar för elevvårdsarbetet ligger hos den personal som dagligen arbetar närmast eleverna."

Likaså kan hans definition av vad mobbning är återfinnas i de lokala planerna, liksom hans exempel på förebyggande åtgärder på skolnivå i form av frågeformulär till eleverna med efterföljande diskussion om resultatet och stämningen i klassen. A-skolan använder sig av det strukturerade samtalet som finns angivet i Farstametoden, men har valt att inte använda resten av metoden. På detta sätt menar skolan att de kommer ifrån den största kritiken mot modellen, d v s att föräldrarna inte får särskilt stort utrymme i processen, men att skolan samtidigt får behålla fördelarna med metoden i form av att t ex inte skuldbelägga mobbaren utan i stället göra denne delaktig i arbetet med att få mobbningen att upphöra. Övriga skolor förutsätter att föräldrarna hålls ovetande, men eleven ombeds berätta för sina föräldrar samma dag som samtalet ägt rum. Samma kväll ringer även någon från skolan för att informera föräldrarna om det inträffade.

Ingen av skolorna använde sig av vuxna kamratstödare enligt Hasselas modell, men A-skolan har kamratstödare ute bland eleverna i klasserna. De har haft hjälp av Friends, men har idag ett självgående system för hur kamratstödarna ska fungera. Alla tre intervjuade yrkesgrupper på skolan beskriver metoden som positiv och betonar elevernas möjligheter att se sådant som de vuxna missar. Samtidigt kommer det dock fram svagheter i form av att kamratstödarna inte alltid har så hög status och att vissa elever inte passar så bra i rollen som kamratstödare. Rektorn på skolan tar upp följande om problemet:

”Alla kamratstödjare klarar inte av att bära den bördan som det är att våga berätta och sen liksom hålla tyst och bära det själv. Och det är inte alltid lätt att välja ut rätt kamratstödjare heller, ibland kan det hända att man får välja en ny kamratstödjare. Jag har varit med om att kamratstödjare har varit mobbare, dock inte på den här skolan, och då kunde inte den vara kamratstödjare något mer”

Det finns dock planer på skolan för att höja statusen för kamratstödjarna så att metoden fungerar bättre. Några exempel på åtgärder är att skapa utbildningsdagar, eventuellt genom att lägga den på någon annan plats än i skolan så att det blir särskilt uppmärksammat, samt att lyfta upp kamratstödjarna mera vid exempelvis terminsavslut och uppmärksamma deras arbete inför hela skolan i form av några fina ord och en gåva som tack. Jämförs skolans insatser kring kamratstödjarna med Friends framgångsfaktorer (www.friends.se, 2006-06-04) så framgår planerna på en statushöjning som ett bra förslag. Elevernas arbete måste få kosta både tid och pengar.

Skolkuratoren från B-skolan berättade att de inte använde sig av kamratstödjare eftersom det hade varit svårt att få elever intresserade, samt pga tidsbrist. Att bedriva en grupp av kamratstödjare tar mycket tid eftersom gruppen måste samordnas av skolpersonal som också måste ha tid i schemat för att vidarebefordra informationen till den vuxna arbetsgruppen mot mobbning. Hon säger följande om problemet:

” Vi har haft kamratstödjare på gång några år, men det var rätt så svårt. I vissa klasser hittade vi inga som ville. Det var lite svårt att engagera och sen kräver det nog mycket jobb av vuxna för att hålla det igång.”

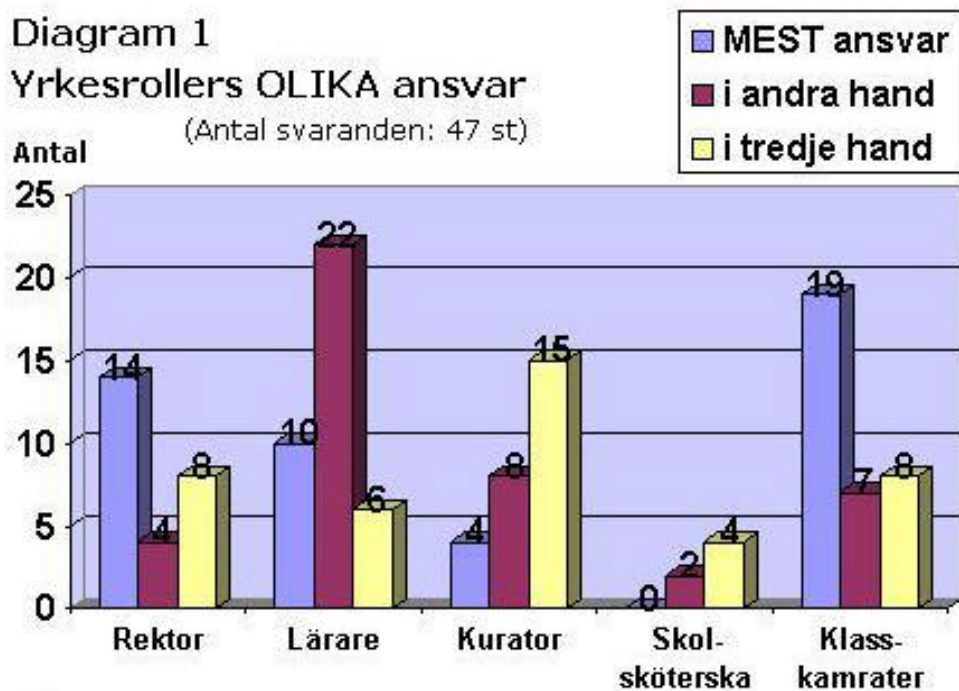
7.3 Ansvarsfrågan

Som tidigare nämnts så understryker skollagen rektorns ansvar för att alla elever får en trygg skolgång utan mobbning. Samtidigt förstärker den nya lagen mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever ansvaret ytterligare. Detta är rådande bestämmelser för samtliga svenska skolor, men trots det så kan ju skolorna välja att organisera och fördela ansvaret på olika sätt, även om detta aldrig innebär att rektorns ansvar förminskas. Jag har valt att titta på skolornas olika angreppssätt, men har också tillfrågat 47 elever på skolan vem de tycker har huvudansvaret för att stoppa och uppmärksamma mobbning.

7.3.1 Elevernas syn på huvudansvaret för att stoppa mobbning

En klass från varje skola fick möjligheten att svara på vem de tycker har huvudansvaret för att stoppa mobbning. Eleverna gav väldigt spridda svar kring vem de tyckte hade det allra största

ansvaret, men var mera eniga kring den yrkeskategori som de ansåg hade minst ansvar. Den första tabellen (Diagram 1) visar vilken kategori som eleverna menar har mest ansvar, samt i andra hand och i tredje hand har mest ansvar. Styrdokumentet påpekar ju tydligt ut rektorns ansvar för att leda verksamheten och se till så att eleverna inte utsätts för kränkande behandling. Trots detta så var det bara 14 elever som ansåg att rektorn hade det största ansvaret. I stället tyckte de flesta (19 elever) att det var klasskamraterna som hade huvudansvaret.



Detta höga antal kan eventuellt ha sin förklaring i det uppdrag som har givits till kamratstödjure på den ena skolan. Därmed finns en slags allmän känsla att klasskamraterna ska slå larm om de ser att någon blir behandlad illa. Många elever betonade lärarens ansvar likaså, men då särskilt i andra hand, efter rektorns eller klasskamraternas ansvar. Vissa elever angav i enkätens öppna fråga att de skiljde på ”vanliga” lärare och mentorer och menade att den lärare som var mentor för klassen hade större ansvar än övriga lärare.

Det framgår mera entydigt vem eleverna tycker har minst ansvar för att stoppa mobbningen, nämligen skolsköterskan (se Diagram 2). 20 elever ansåg att denne hade minst ansvar att stoppa mobbning, och inte en enda elev hade heller i tidigare fråga angivit skolsköterskan som den yrkeskategori med mest ansvar. Anmärkningsvärt är att nio elever anser att rektorn har minst ansvar, trots att lagen tillskriver honom det största ansvaret. De två elever som angav att lärare hade minst ansvar var samma elever som i enkätens öppna fråga angav att de skiljde mellan mentorer och ”vanliga” lärare. De lärare som är angivna här i tabellen utgörs alltså av de vanliga lärarna.

Eftersom endast 47 enkäter besvarades, varav fyra elever inte besvarade vilken yrkesroll de även ansåg hade minst ansvar, så är omfånget relativt litet. Detta har inneburit att jag inte ansett det nödvändigt att analysera skillnader i svaren mellan de olika skolorna. Jag upplevde dessutom svaren som relativt lika skolorna emellan.

7.3.2 Hur ansvaret för mobbningsarbetet är fördelat på skolorna

Samtliga skolor har en klassföreståndare eller en mentor som har huvudansvar för en klass. I vissa fall delas detta ansvar upp mellan två lärare. Ansvaret innebär bland annat att de finns med på klassråd, att de vidarebefordrar information från skolledningen, och att de också får ta tag i de problem som eventuellt kan förekomma hos någon elev eller inom hela klassen. Här betonas alltså lärarens ansvar att uppfatta stämningar i klassen och att fånga upp det som behöver åtgärdas. Det förekommer dock att lärare, beroende på vilket ämne de undervisar i, har stor del även i andra klasser som de inte är klassföreståndare för vilket innebär att de även får en viktig roll i arbetet mot mobbning också där. Detta extra ansvar kan ses som positivt om man utgår från Olweus tankar om helhetssyn och ett gemensamt ansvar bland skolans personal. Även Friends utvärderingsresultat kan kopplas till detta då det i dessa framgår att en helhetssyn och ett gemensamt ansvar är en framgångsfaktor i arbetet mot mobbning.

På båda skolorna finns det stöd för läraren att tillgå, även om detta kan se lite olika ut. Skolorna har olika former av team där personal har i uppgift att särskilt arbeta med psykosociala problem bland eleverna. Dessa team har olika namn och olika uppgifter, men för att göra läsningen lättare har jag valt att kalla samtliga grupper för "team". Det varierar mellan skolorna om teamets uppgift är enbart mobbningsfrågor, liksom vilka som sitter med i gruppen. På B-skolan består gruppen av rektor, skolkurator, skolsköterska, studie- och yrkesvägledare, speciallärare/specialpedagog samt skolvård. De träffas kontinuerligt en gång i veckan för att stämna av läget och för att hantera de elevfall som finns aktuella för utredning. Vem som gör vad i teamet är lite flytande beroende på vem som har bäst relation till den berörda eleven. Lärare sitter inte med i teamet men har i stället en viktig roll i form av klassföreståndare eller mentorer då de särskilt ansvar för mobbning som uppstår i just deras klass. Även detta kan kopplas till Olweus syn på personalens gemensamma ansvar (Eriksson et al. 2002) eftersom personalen på detta sätt får olika mycket utrymme i olika fall, beroende på deras relation till eleven. Det innebär också att ingen yrkesroll kan avsäga sig ansvaret för att delta i mobbningsarbetet.

A-skolan har inte samma angreppssätt utan arbetar i stället genom ett dubbelt så stort team som B-skolan, och som enbart ansvarar för frågor som berör mobbning och kränkande behandling. I deras team finns tidigare nämnda yrkesgrupper också med, men det som skiljer deras arbetssätt från B-skolans är att det även innefattar elva lärare från de olika arbetslagen. A-skolans team träffas dock inte lika ofta och regelbundet som B-skolans, utan det blir ungefär en gång i månaden. Syftet med teamet är dock det samma, det vill säga att ta upp fall och utreda dessa. A-skolan använder sig även av kamratstödare som samlas runt en gång i månaden för att tala om stämningen på skolan och om det är någon som verkar vara utanför. Den information som kommer fram på deras möten tas med till de vuxnas team där det vidareutreds för eventuellt åtgärdsprogram.

På de olika skolorna har jag också kunnat se en skillnad i skolkuratorns ansvar för mobbningsarbetet. På B-skolan har denne en mycket framträdande roll genom teamets arbete och det ansvar hon har då hon själv utför några av samtalen med eleverna. Som jag nämnde tidigare så är det inte alltid skolkuratoren som tar alla dessa samtal, utan det beror på vem i teamet som har en mest naturlig relation till eleven. Hon fungerar även som en stödjande resurs till de lärare som behöver hjälp i sin klass. På A-skolan har man resonerat lite annorlunda då man menar att skolkuratoren ska fungera som en resurs i teamet genom att vara

en sorts konsult till övrig personal. Hon ska inte själv gå in och hålla individuella samtal med eleverna eftersom detta kan försvåra hennes ställning om samma elev som har mobbat hamnar i egna svårigheter senare och behöver känna trygghet och förtroende i kuratorn. I stället är det olika personer från teamet som har hand om olika ärenden, vilket innebär att även de engagerade lärarna håller i samtal. Att låta lärare få en sådan stor del i att utreda och samtala med mobbad och mobbare kan eventuellt härledas till den utvidgade lärarrollen som jag har beskrivit tidigare i uppsatsen. Med detta ansvar finns det onekligen en risk för att det blir en övermäktig uppgift, särskilt om det inte finns tydliga ramar att arbeta inom. A-skolan eliminerar dock risken i och med att de arbetar utifrån en mycket tydlig och strukturerad samtalsmodell hämtad från Farstametoden. Den lärare jag samtalade med från skolan bekräftade detta genom att berätta hur hon uppskattade metoden och hur hon kände sig trygg i att hantera ansvaret:

"... från min förra skola så var jag iväg på han som hittade på Farstametoden och lyssnade på honom. Och då var det mycket praktiska övningar och så också. Och sen har jag lärt mig jättemycket genom att jag satt med dem som hade jobbat länge i teamet. /.../ Det finns ju alltid andra att gå till. Så man har ju någon att bolla med hela tiden".

Båda skolorna har understrukt lärarens eller mentorns ansvar, men det varierar i hur mycket förväntningar som läggs på lärarna vilket framgår i intervjuerna. Samtliga intervjuade nämner att eftersom alla människor är olika så varierar det i hur mycket arbete en lärare lägger ner på sin klass i att förebygga och motarbeta mobbning. På B-skolan ingår inte lärare i teamet utan de förväntas hantera mycket av mobbningen på egen hand men med stöd från teamet. Den intervjuade läraren menade att det var länge sedan hon själv fick någon vidareutbildning i mobbningsfrågor, men att hon ändå kände sig bekväm med uppgiften pga den arbetslivserfarenhet hon samlat på sig. Alla lärare har onekligen inte samlat på sig lika mycket erfarenhet och kan därför ha svårare för att veta hur de bäst ska hantera ansvaret. A-skolan integrerar lärarna i teamet genom att minst en lärare från samtliga arbetslag finns med. Trots att jag har kopplat denna skola till den modifierade modellen av Farstametoden så kan beslutet att använda lärarna som en aktiv resurs även i teamet också stämma överens med Olweus tankar om ett gemensamt ansvar mot mobbning. I och med detta team så får vissa lärare i många fall en större arbetsbörda i mobbningsarbetet än andra. Å andra sidan verkar teamet ha kapacitet att behandla flera fall och behöver därmed inte överlåta lika stor del av uppgiften åt den enskilda läraren.

Huvudansvaret för handlingsplanen ligger hos rektorn, medan det konkreta ansvaret för dess funktion och efterlevnad skiljer sig endast lite åt mellan skolorna. På A-skolan har biträdande rektor en mycket viktig roll i utformningen tillsammans med skolkuratoren. I det förebyggande arbetet har skolkuratoren dessutom fått stor inverkan då kamratstödjare har tagits fram på skolan efter hennes initiativ. B-skolans rektor samarbetar med skolkuratoren likaså, men då kuratorn delar sin tid mellan flera skolor så finns risken att den bristande tiden inverkar negativt på arbetet. Både skolkuratoren och läraren på B-skolan betonar också rektorns individuellt starka engagemang i skolans elevvårdsfrågor och hur detta påverkar övrig personal att känna ett gemensamt ansvar. Hur rektorns engagemang påverkar skolan som helhet bekräftas av Friends då detta anges som en framgångsfaktor i arbetet mot mobbning (www.friends.se, 2006-06-04).

7.4 Former av samverkan mellan yrkesgrupperna

Enligt vad som framgår från de olika yrkesrollerna på skolorna verkar samverkan fungera olika bra på olika områden. Ett flertal intervjupersoner talar om en ömsesidig respekt mellan yrkesgrupperna och de olika yrkeskompetenser som finns, samt ett gott arbetsklimat. Samtidigt kan det dock finnas vissa praktiska hinder i vägen för ett effektivt samarbete. Exempel som har givits på detta är svårigheter i att finna tider att träffas på inom teamet, en otydlig struktur kring vem som ska göra vad, eller problem med att få ut information från skolledningen till klasserna genom klassfacken. Beroende på vem som är lärare så tas informationen emot olika och prioriteras heller inte lika starkt av alla. Detta utgör i sig riskfaktorer för effektiviteten i mobbningsarbetet om problemen blir för stora (www.friends.se, 2006-06-04).

Ett stöd som finns för lärarna att tillgå är de arbetslag de sitter i, vilka vanligtvis består av runt åtta lärare. Där finns utrymme att samtala om olika elevfall och då med andra som tillhör samma yrkesroll som de själva. Sammanfattningsvis så upplever de tillfrågade att samverkansarbetet fungerar bra, trots att ingen fått någon direkt utbildning i detta, men att det i vissa fall hade kunnat fungera ännu bättre genom tydligare instruktioner på arbetsfördelning, särskilt inom elevvårdsteamet.

Då båda skolkuratorernas anställningsformer ser ut på det sättet att de är anställda av socialförvaltningen i kommunen och därmed inte har skolans rektor som chef, blir anställningsförhållandet lite annorlunda. I det fall då skolkuratoren har uppdrag även på andra

skolor samtidigt så hade det skapats oerhörda svårigheter om hon hade haft så många som fyra olika chefer. Nu undkommer skolkuratoren detta problem genom att skolorna i stället köper hennes tjänster genom Socialförvaltningen. Detta ser hon som en stor fördel för sitt samverkansarbete med rektorn.

7.5 Konflikter och dilemman

Då jag har analyserat mitt textmaterial från intervjuerna så har jag upptäckt att de tillfrågade har beskrivit olika former av konflikter de möter i sitt arbete. Dessa har jag valt att dela upp, dels relaterade till yrkesrollen och dels till mobbningsarbetet.

7.5.1 Konflikter i yrkesrollen

Då jag ställde frågor till intervjupersonerna kring hur skolarnas lokala handlingsplaner fungerar så betonade samtliga yrkeskategorier lärarens ansvar för den egna klassen. Detta ansvar kan eventuellt uppfattas som en konflikt om läraren inte anser sig ha tillräckliga kunskaper i att hantera situationen. De lärare jag intervjuade hade olika lång arbetslivserfarenhet, vilket onekligen har betydelse för deras sätt att relatera till sin yrkesroll. Utbildning kring mobbning hade givits på lärarutbildningen, men den var komprimerad och mycket av kunskapen försvann innan de kom ut på fältet som färdiga lärare. I stället beskrevs fortbildningar genom skolan som betydelsefulla, liksom lärdomen av att arbeta med det man vill lära sig mera om. En av lärarna uttrycker det på följande sätt:

”Men det blir ju så att man får så himla mycket liksom. Ja, den här veckan har vi mobbning och nästa vecka är det dyslexi. Man kommer ju inte ihåg så jättemycket tills man kommer ut. Utan det jag har lärt mig, det är ju fortbildningar på de skolorna jag har jobbat på /... / Och sen har jag lärt mig jättemycket genom att jag satt med dem som hade jobbat länge i teamet. När de hade samtal så satt jag med och antecknade. Alltså man lyssnade och lärde sig. Det tycker jag har varit det bästa”.

Hon berättade dock att hon inte blivit sänd till någon fortbildning i mobbningsfrågor från A-skolan, utan endast från den tidigare arbetsgivaren. Läraren på B-skolan berättar likaså att det var länge sedan hon fick delta i någon utbildning. Läraren har lång erfarenhet inom yrket och hon beskriver hur hon genom åren ändå har blivit säkrare i sin yrkesroll och även i arbetet mot mobbning:

”Sen är det ju så att med åren så får man ju rätt så mycket levnadsvisdom. Så jag tänker att ju äldre jag blir i det här yrket, desto mer gör jag som jag känner. Det blir oftast väldigt bra. Det vågar man inte när man är ung. Då måste man följa alla auktoriteter”.

Jag samtalade även en del med lärarna om deras syn på sin lärarroll och det framgick tydligt att de tyckte den var bredare än att enbart vara kunskapsförmedlare. Den fostrande aspekten fick särskilt stort utrymme hos en av lärarna.

”Åt den här klassen som jag har nu så har jag ägnat en hel del tid åt det fostrande. Jag har fostrat oerhört mycket /.../ jag känner mig ibland som en uppfostrare nästan”.

De intervjuade skolkuratorerna beskrev lite olika rollkonflikter som kunde uppstå. En risk som betonades var att eftersom skolkuratoren oftast är ensam i sin yrkesroll kan denne ibland ha svårt att tala för sin sak. Lärarna har ju kollegor med samma utbildning vilket innebär att de i vissa fall lättare kan relatera till varandras arbete och stödja varandra, men skolkuratoren har sällan en annan skolkurator att få råd eller stöd av. Flera av kuratorerna betonade vikten av att ha ett väl fungerande samarbete med skolans rektor för att arbetet skulle bli fruktsamt, en faktor som bekräftas av Friends utvärderingsresultat (www.friends.se, 2006-06-04). En av kuratorerna upplevde även en konflikt i sitt arbete då hon hade svårt att hinna med allt det hon ville eftersom hon arbetade på flera skolor samtidigt. Denna tidsbrist gjorde att hon omöjligt kunde vara så närvarande ute bland eleverna som hon hade önskat. Hon förklarade hur hon inte hade möjlighet att satsa på ett visst anti-mobbingsprojekt på följande sätt:

”Av olika anledningar är det en uppgift som jag tyvärr inte har kunnat prioritera. Eftersom jag har alla fyra skolorna. Viljan har funnits och jag har haft ambitionerna, men det har faktiskt inte funnits tid. Och det är lite tråkigt. Det kräver ju att det finns ngn eldsjäl som håller i det /.../ Som kurator på högstadiet så måste du vara tillgänglig, du kan liksom inte fara runt. Du fångar inte upp det som kommer spontant. Så för att få kvalitet så måste man ha en fast plats”.

Även rektorerna kunde beskriva konflikten kring problemet att hinna med elevvårdsarbetet bland allt annat arbete som också måste göras. En av rektorerna uttrycker sig på följande sätt på frågan om det är svårt att kombinera ansvaret med alla andra uppgifter:

”Ja, det är det. Men som jag säger till personalen, det är elevvården som prioriteras. Man får ju välja. Så på det sättet är det inte svårt”.

Den andra rektorn menar att hon försöker undvika dilemman genom att ha sin yrkesroll klar för sig. Hon menar att hennes uppgift inte är att nödvändigtvis bli omtyckt av eleverna, utan i stället finnas med som ett regelverk och en stabilitet som inte ger sig på vissa punkter. Detta synsätt har hjälpt henne i arbetet att undvika större konflikter. Hon talar om betydelsen av att i vissa fall inte låta eleverna få för många val att välja bland:

”... det behöver finnas lärare och vuxna på skolan som liksom markerar gränser. Att vi har kanske trott lite för mycket på att om vi ger inflytande till eleverna så kommer de att fixa allt, och så är det ju i viss mån, men det svåra är ju att portionera ut inflytande i de mängder som är rätt vid speciella tillfällen. Det är skönt att det finns vuxna som faktiskt vet mer än när du är 14 år själv. Ibland kan jag tycka, och det är kanske lite hädiskt att säga, att vi lägger för stor börda på deras axlar, att de ska välja i varje situation, det måste de ju lära sig men kanske inte så mycket som vi har låtit dem, och då pratar jag generellt i hela Sverige”.

Vidare menar hon att lärarens syn på sin yrkesroll har stor betydelse för hur klimatet i klassen kan utvecklas. Om en klass har en mentor som inte är en så stark ledare så utvecklas det lättare undergrupper av elever som då blir informella ledare. Om detta utvecklas på ett negativt sätt så kan det ge konsekvenser för harmonin och jämställdheten bland eleverna i klassen.

7.5.2 Konflikter i mobbningsarbetet

En genomgående konflikt i allt anti-mobbningsarbete är ju det faktum att man endast kan göra något åt det som man ser och vet om. Detta poängterade båda lärarna som menade att det inte alltid var så lätt att uppmärksamma signalerna på mobbning. När signalerna väl fanns där kunde en ytterligare konflikt vara att dra gränsen för när det var lärarens ansvar att hantera, och när det skulle gå vidare till teamet. Det poängterades hela tiden att teamet fanns tillgängligt för stöd oavsett hur stort problemet var, men jag upplevde också utifrån svaren att olika lärare tog olika mycket hjälp. En av lärarna framstod som oerhört medveten och kunnig med ett stort ansvarskännande för att ge sin klass en trygg läromiljö. Detta innebar att hon också arbetade mycket på egen hand med attitydfrågor. Jag uppfattade att hon vid flera tillfällen hade löst mobbningsproblem inom klassen på egen hand, utan att ta hjälp av elevvårdsteamet. Citatet nedan beskriver ett exempel på hur hon har integrerat det förebyggande arbetet mot mobbning i undervisningen:

”För att man ska kunna lära ut någonting och för att de ska lära sig något så måste det vara en trygg grupp. Det jobbar jag mycket med, och när jag har SO eller religion t ex då brukar jag ta upp de här frågeställningarna,

respektera varandra och så vidare, och att man kan ha åsikter, och ska ha åsikter, och man ska bemöta dem och kunna diskutera, men man får inte säga "vad du är dum som tycker så"."

Om det kan vara svårt att dra gränsen för när läraren ska lämna över ansvaret för mobbningsarbetet till teamet, så kan det vara ännu svårare att dra gränsen för när skolan ska ta över ansvaret för sådan mobbning som sker utanför skoltid. En av lärarna beskriver problemet på följande sätt:

"... däremot kan jag ju se att det har kommit otroligt mycket mera genom Internet. Jättemycket Lunarstorm och MSN, att de skriver riktigt otäckta saker till varandra. Där kan det vara svårt att veta vad som är skolans ansvar. Sådant som har skett på fritiden, vad ska vi lägga oss i? Det blir ju mycket så att de skriver på Lunarstorm på kvällen, sen kommer de ju till skolan dagen efter och ska träffa varandra, och det kan ju vara dödshot och jätteelaka saker".

Om mobbningen inte upphör under skoltid, vilket verkar osannolikt, så blir ju detta även skolans ansvar. Och även om hoten endast utdelas på Internet så sker ju de fysiska mötena i skolan med tillhörande otrygghet, och därmed blir det ju också detta skolans ansvar. Denna mobbning är onekligen oerhört svår för lärare eller skolkurator att upptäcka om inte den drabbade själv sänder ut signaler på att må dåligt. En av lärarna poängterade att när sådant här händer är det viktigt att eleverna sparar alla elaka hot och kränkningar de får ta emot på datorn, så de har bevis att visa upp.

En annan konflikt som kan finnas i mobbningsarbetet är den sorts mobboffer som Dan Olweus beskriver som det provocerande mobboffret. En av lärarna hade erfarenheter av ett sådant fall och upplevde då att det var särskilt svårt att lösa eftersom elevens föräldrar inte ville ta till sig att deras son hade en ett visst ansvar i det faktum att han blev retad och trakasserad. Det var samtidigt svårt för läraren själv att hjälpa pojken eftersom det gick att förstå mobbarnas frustration över hans beteende. Läraren beskrev konflikten på följande sätt:

"Och det är inte alltid så solklart med allting heller, för att den killen som var mobbad där, han utlöste mobbningen genom sitt sätt att retas på. Så de andra blev så pass irriterade till slut, men det hade ju inte föräldrarna någon aning om och de ville inte ta till sig det heller när vi försökte tala om det. Och då är man ju i en väldigt svår situation. För man kan inte lägga all skuld på förövarna, utan måste försöka se det hela i ett sorts sammanhang, även om det aldrig är rätt att behandla någon illa. Så får man aldrig göra, oavsett vad den andra har gjort".

7.6 Kontroll

Ytterligare en aspekt som har kommit fram i intervjuerna är de svar som har handlat om kontroll i olika former. Att ha kontroll över arbetet mot mobbning, över eleverna och över att aldrig tappa greppet om situationen är några områden som har framkommit särskilt tydligt. Det faktum att skolorna har handlingsplaner mot mobbning bygger på ett syfte att behålla en kontroll över hur eleverna mår. Att utveckla en handlingsplan är ett krav enligt lagen, men vissa skolor, inklusive de studerade skolorna, har förbättrat kontrollen ytterligare genom att kontinuerligt utvärdera sitt arbete och ta fram allt bättre metoder för att bekämpa mobbningen. En av skolorna talade även om att börja titta på nya samtalstekniker som skulle läras ut till samtliga inom teamet för att ytterligare få en bättre kontroll över det arbete som utförs.

Att arbeta förebyggande mot attitydproblem och mobbning kan också beaktas som ett försök till kontroll. Något som flera av intervjupersonerna har konstaterat är att det är mycket viktigt att de vuxna på skolan är synliga bland eleverna. Genom att finnas i korridorer, rasthallar eller matsal och genom att inte blunda då någonting inträffar så bibehålls en viss kontroll över mobbningen i skolan. Detta återkopplar till varje lärares ansvar att observera vad som sker i och omkring klassrummet. En av skolkuratorerna beskriver hur hon några gånger har blivit ombedd att observera i olika klasser för att på så sätt få en bild av stämningen där. Denna form av kontroll menar hon är onödigt eftersom lärarna uppfattar detta väldigt bra själva och dessutom redan har en naturlig relation till eleverna. Hon beskriver detta på följande sätt:

”För det är inte helt enkelt att gå in och, ja man kan ju påpeka vissa saker va, men har du inte relationen så når du heller inte så långt. För att jag kan tänka mig att lärare ser mer, och ibland blir man ju ombedd att gå ut och observera i klasser, men egentligen så tror inte jag att det behövs så mycket, om man inte har fastnat i något särskilt ärende. För jag tror att lärare har oerhört klart för sig vad som händer. Mycket mer än vad vi ser”.

Båda skolorna uttalar att de har kontroll över mobbningen, men att de självklart alltid kan bli ännu bättre på att åtgärda den. Något som har förbättrat kontrollen på en av skolorna är det faktum att skolvärden sitter med i teamet och kan bidra med information från vad som händer även kvällstid i fältgruppen där hon ingår. Detta kan kopplas till Friends framgångsfaktor som handlar om vuxennärvarons betydelse. Att då inte enbart ha en skolvärd som finns närvarande på dagtid utan som också finns tillgänglig på kvällstid blir därmed oerhört betydelsefullt (www.friends.se, 2006-06-04). Skolans rektor poängterar också skolvärdens betydelse för att skolan ska kunna se alla elever.

*Men det är också saker som kan gälla fritiden och det är ju därför som vår skolvärd finns med i elevvårdsteamet, som också jobbar i fältgruppen. Så att man kan koppla även till det. Och det innebär att inga barn här är anonyma. Vi har mycket bra koll på alla våra barn. Och det märker de själva också. Så när det kommer nya elever är den första fråga de ställer "Hur lyckas ni ha koll på vad jag gör hela tiden?" Ja, vi har lite kameror, "Har ni?" *skratta**

En lärare menar att skolan i vissa fall borde öka kontrollen ytterligare genom att bättre ta tag i projektet kring kamratstödjare. Hon berättar att statusen i att vara kamratstödjare tyvärr inte är så hög som den borde, och att vissa elever tar väldigt lätt på uppdraget. Hon menar att man där, utöver att höja statusen, hade behövt styra mera kring vem som blev utvald till uppgiften.

"... sen tycker jag lite att man får se vilka det är som blir valda, för vissa av dem som är kamratstödjare är riktigt olämpliga. Så att någon säger att "du kan tyvärr inte vara det".

Denna problematik är något som den biträdande rektorn är medveten om. Hon berättar att de arbetar med att höja kamratstödjarnas status och att förankra arbetet bättre ute i de enskilda klasserna hos mentorerna. Det är ju de som lyfter upp och förtydligar uppdraget så därför är det viktigt att samtliga mentorer förstår vikten av att lyfta upp uppgiften.

Hur väl elevernas föräldrar ska få möjlighet till kontroll i mobbningsarbetet varierar mellan skolorna. Den skola som använder sig av en modifierad modell av Farstametodens åtgärdsprogram mot mobbning ser en vinst i att inte informera föräldrarna innan samtalet med mobbaren har ägt rum, men väl direkt efteråt, medan den andra skolan inte har tagit samma beslut. I vissa fall kan det, oavsett vid vilket tillfälle föräldrarna informeras, vara svårt att samarbeta med dem, även om det enligt en av rektorerna oftast går bra.

"... Det är klart att man som förälder inte vill höra att sitt barn blir mobbat eller utsatt. Men det har aldrig blivit så att "Vi känner att vi kan inte gå kvar här på denna skolan". Sen finns det mer eller mindre nöjda föräldrar, och mer eller mindre medvetna föräldrar, och där försöker vi medvetandegöra dem, de som inte tycker att det är så farligt".

I det fall då samtalsstrukturen från Farstamodellen används så informeras föräldrarna på kvällen samma dag, efter att eleven själv har fått möjlighet att berätta för sina föräldrar och förklara att de nu har slutat mobba. Vissa föräldrar är redan medvetna om problemet, andra är tacksamma för informationen, medan endast ett fåtal vägrar ta till sig att deras barn är mobbare. Rektorn beskriver att detta förmodligen har sin förklaring i att de enligt

Farstametodens modell alltid försöker ha bevis på mobbningen redan då de konfronterar mobbaren. Anklagelsen är därmed underbyggd och inte tagen ur luften. Fördelarna med detta framgår i uppsatsen sjätte kapitel där det bl a anges att det är en stor vinst att mobbaren får svårt att neka till mobbningen. Bevissamlandet gör det också lättare i samtalet med föräldrarna om det inträffade.

7.7 Sammanfattning

De studerade skolorna har arbetat fram lokala handlingsplaner mot mobbning som ser ut på olika sätt, men som ändå verkar ge ett relativt välstrukturerat och informerat arbete mot mobbning och annan kränkande behandling. Personalen beskriver sina skolor som ganska lugna för tillfället, men att de visst haft allvarliga fall av mobbning och att de ständigt försöker vara medvetna om stämningarna på skolan. Ingen av de tillfrågade intervjupersonerna tror att mobbning som fenomen har ökat den senaste tiden, men att den i stället har blivit mera synlig just eftersom personalen anstränger sig för att upptäcka den. Det allmänna skolklimatet har dock försämrats menar den tillfrågade personalen och syftar då på elevernas minskade respekt för vuxna, problem med nedskräpning och förekomsten av fula ord. Arbetet med att förändra klimatet beskrivs som svårare, vilket inte är så konstigt eftersom skolan inte kan fostra barnen ensamma utan är beroende av föräldrar och även övriga samhällets inflytande på barnen.

Den lokala handlingsplanen mot mobbning på en av skolorna innehåller en modifierad modell av Farstametoden samt användandet av kamratstödjure som en extra resurs. Den andra skolan har själv utformat sin handlingsplan, vilken till viss del påminner om Olweus tankar kring hur ett åtgärdsprogram mot mobbning bör se ut. Det största praktiska ansvaret för att handlingsplanen efterlevs finns hos de olika skolornas team mot mobbning. Varje enskild lärare har också ett viktigt ansvar för att uppmärksamma kränkningar och därefter antingen själv hantera dem, eller föra ärendet vidare till skolans team. Den biträdande rektorn har på den ena skolan fått en särskild stor del i det praktiska ansvaret kring handlingsplanens efterlevnad, medan den andra skolans rektor själv har tagit på sig uppgiften.

Samverkan mellan de olika yrkesrollerna på skolan beskrivs som relativt välfungerande men med vissa praktiska hinder. Det finns en respekt för varandras yrkeskunnande, liksom former för att mötas inom teamet. De två skolorna använder sig av teamet på olika sätt då den ena skolan har flytande roller kring vem som gör vad, beroende på vem i teamet som har en mest

naturlig relation till den berörda eleven. Här sitter inga lärare med förutom två speciallärare. Den andra skolan har ett större team som dessutom består av ett flertal lärare. Deras roller är inte lika flytande och skolkuratorn har dessutom stigit tillbaka i rollen som ex samtalsledare för att i stället fungera som konsult åt de övriga i teamet. De problem i samverkansarbetet som har beskrivits är sådant som svårigheter att hitta fasta tider då alla kan träffas, liksom vissa svårigheter att hålla reda på vem som ska ansvara för vad. Vart gränsen går mellan lärarens och teamets ansvar är ytterligare en svårighet som har nämnts.

De intervjuade personerna har genom åren fått utbildning i mobbningsarbete, men ingen beskriver att de den senaste tiden har skickats iväg på några större satsningar. Den ena skolan började tillämpa en ny handlingsplan mot mobbning för ungefär ett år sedan och fick då i anslutning till denna viss ny fortbildning kring hur varje lärare kunde förebygga laddade situationer, exempelvis genom att inte låta eleverna själva bilda arbetsgrupper vid grupparbeten. Ingen har fått någon direkt utbildning i samverkansarbete.

Eleverna beskrivs som ovetande kring handlingsplanens utformning och de har heller inte varit med som aktörer i framtagandet av planen. Intervjupersonerna beskriver att de flesta elever förmodligen vet om att en handlingsplan finns, men inte kan redogöra för dess innehåll. Den ena skolan använder sig dock av kamratstödjare vilket innebär att eleverna på detta sätt ändå blir en viktig del i arbetet med att upptäcka mobbning och annan kränkande behandling. Eleverna själva anser att klasskamraterna har det viktigaste ansvaret för att stoppa mobbning, vilket är uppseendeväckande eftersom lagen anger att detta är rektorns ansvar. Efter klasskamraternas ansvar är det flera som ändå har tillskrivit rektorn ansvaret, eller uppgett att de tycker att huvudansvaret ligger hos läraren. Den yrkesroll som eleverna tycker har minst ansvar är skolsköterskan.

8. DISKUSSION

Under studiens gång har jag försökt att reflektera kring de resultat som framkommit genom intervjuerna. Något som jag fastnade vid var det faktum att jag upplevde att en av de intervjuade lärarna som oerhört medveten och kunnig med ett stort ansvarskännande för att ge sin klass en trygg läromiljö. Hon arbetade mycket på egen hand med attitydfrågor och jag uppfattade att hon vid flera tillfällen hade löst mobbningsproblem inom klassen på egen hand, utan att ta hjälp av skolans team. Jag lägger ingen värdering i om detta är rätt eller fel. Om det finns en trygg relation mellan läraren och eleverna så kan det säkert finnas fördelar med att

låta det stanna inom klassen så att problemet inte uppförstoras utan anledning. Å andra sidan finns det en risk i att det blir hanterat på ett annat sätt än skolan har tänkt om inte läraren själv känner sig trygg i rollen och är väl insatt i skolans policy för hur man hanterar mobbningsfall. Jag tror dock att det ofta är så som läraren själv säger i ett citat, att livserfarenhet ger en väldig trygghet i yrkesrollen och medverkar till att man vågar göra mera som man känner själv, utan att följa alla auktoriteter.

Jag nämner i kapitel 7.3.2 hur ansvaret för mobbningsarbetet är fördelat mellan de olika skolorna. Där beskriver jag hur skolorna har gjort olika val för att integrera lärarna i arbetet mot mobbning. B-skolan har inga lärare i sitt arbetsteam, medan A-skolan har lärare närvarande från samtliga arbetslag. Vilket som är bäst i denna fråga är svårt att svara på. På ett sätt upplever jag att det är väldigt bra att betona den enskilda lärarens ansvar att själv hantera de problem som dyker upp i klassen eftersom relationen mellan denne och eleverna redan finns, men å andra sidan så finns det en risk att detta innebär att vissa lärare gör mindre än andra och att det blir därmed svårt att få en gemensam hållning mot mobbningen. När sedan vissa klasser kräver mera arbete än andra så blir obalansen ännu större. Även om läraren på B-skolan alltid kan få stöd från teamet så uppfattar jag situationen som sådan att denne ändå måste finnas kvar som en aktiv part i arbetet, exempelvis genom att hålla samtal med berörda elever. Om det då inte finns tillräckligt tydliga instruktioner för hur dessa samtal bör gå till finns det en risk för att uppgiften blir övermäktig för läraren, trots det stöd som finns bakom. Att då få lämna över just denna bit till ett team som specialiserat sig på särskilda samtalsmodeller, kan jag se som en stor fördel, både för resultatet i att stoppa mobbningen och för lärarens arbetssituation.

Något som var särskilt intressant att finna bland resultaten var elevernas åsikter kring vem de tyckte hade huvudansvaret för att stoppa mobbning, särskilt det faktum att de flesta tyckte att det var klasskamraternas ansvar. Svaren var dock väl spridda mellan rollerna vilket förstås är intressant. Detta kan förmodligen förstås utifrån den kontakt som eleverna har haft med de olika yrkesrollerna. Skolsköterskan som av eleverna fick väldigt litet ansvar tilldelat sig sitter med i båda skolornas team och har där en viktig uppgift, men jag tolkar uppgifterna som att denne ändå inte förknippas som en roll med stor möjlighet att påverka mobbningen, i alla fall inte jämfört med klasskamrater, rektor, skolkurator och lärare.

Ingen av de tillfrågade menade att mobbning som fenomen hade ökat, men samtliga talade om ett försämrat skolklimat med problem som nedskräpning, brist på respekt för vuxna och användandet av fula ord. Denna beskrivning stämmer överens med det som jag upplevde som lärarkandidat för fem år sedan. Min okunskap kring hur jag skulle bemöta detta problem störde mitt uppdrag som undervisare och fick mig att se lärarrollen som övermäktigt tuff. Frågan är då hur problemet ska hanteras och lösas, samt var ansvaret egentligen ligger. Var går gränsen för vad som är föräldrarnas ansvar och vad som är skolans? Det är en fråga som jag har funderat en hel del över, men själv har svårt att besvara.

Ett av kapitlen i uppsatsen (7.6) handlar om personalens olika försök till att kontrollera förekomsten av mobbning. Att som Åskolan, låta minst en lärare från varje arbetslag sitta med i elevvårdsteamet, ser jag som ett försök till att få bättre struktur och kontroll över arbetet. Det är en åtgärd som kan få stor betydelse för hur väl skolan lyckas hantera mobbningen som problem. Ett annat försök till kontroll, som dock är mera komplext och svårhanterligt, är situationen kring personalens svårigheter att kontrollera vad eleverna skriver till varandra på Internet, samt annat som händer på elevernas fritid. Detta innebär att de heller aldrig kan ha full kontroll över de efterdyningar som sker på skolans område. Det enda som jag upplever kan hjälpa situationen är att på en bred front arbeta mot den mobbning och kränkande behandling som skolan ser och att vara väldigt tydlig med att förekomsten av det inte accepteras. Genom att försöka få en bättre stämning på skolan i form av goda attityder så kan personalen hoppas på att detta smittar av sig även till elevernas fritid.

Samverkansarbetet ute på skolorna beskrivs som positivt utan större konflikter och svårigheter även om vissa praktiska hinder har beskrivits. Dessa upplevelser kommer från personer som är delaktiga i teamet eller har annan stor del i arbetet mot mobbning. Det är svårt att neka till betydelsen av ett effektivt samverkansarbete för att nå ett gott resultat. Rektorns betydelse blir därför oerhört viktig då denne har möjlighet att påverka organisationens struktur och former för samarbete. Det gäller därför att rektorn förstår betydelsen av att prioritera arbetet mot mobbing och ge det särskilt utrymme bland alla andra arbetsuppgifter, samt inser vikten av att motivera övrig personal i arbetet.

Den största förändringen på nationell nivå som har skett den senaste tiden i kampen mot mobbning inom skolan vill jag påstå är instiftandet av den nya lagen mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Syftet med lagen är att bättre tydliggöra hela skolans ansvar för att garantera alla barn trygghet. Lagen kräver därmed att skolorna arbetar

mera aktivt och målinriktat för att förebygga diskriminering. Frågan är dock hur denna lag kommer att implementeras på de olika skolorna, dvs om den kommer att göra verklig skillnad i mobbningsarbetet eller om den kommer att bli ytterligare en hyllvärmare. Som jag nämnt tidigare så framgår det tydligt i ex media att olika skolor arbetar olika effektivt mot mobbning. För de skolor som har deltagit i min studie så uppfattar jag att de är väl medvetna om betydelsen av ett målinriktat mobbningsarbete vilket gör att den nya lagen endast bekräftar det ansvar som de redan har erkänt. För andra skolor som inte har prioriterat mobbningsarbetet lika starkt så kan den nya lagen förhoppningsvis förändra detta. Det är dock naivt att tro att lagen automatiskt innebär att kränkningar mot elever kommer att minska eftersom mottagandet av den nya lagen i allra högsta grad på hur skolledningen tar emot och implementerar den.

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

- Andersson, Gunvor (2002) Utvecklingsekologi och sociala problem. Meeuwisse & Swärd (Red.) *Perspektiv på sociala problem* (s. 185-198) Stockholm: Natur & Kultur
- Arvidsson, Maj (1995) *Lärares orsaks- och åtgärdstankar om elever med svårigheter*. Doktorsavhandling, Göteborgs Universitet, Institutionen för pedagogik.
- Eriksson, Björn, Lindberg, Odd, Flygare, Erik & Daneback, Kristian (2002) *Skolan - en arena för mobbning. En forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan*. Stockholm: Liber Distribution
- Högsander, Lina (1999) *Mobbning i skolan - en litteraturstudie*. Examensarbete, Linköpings Universitet, Institutionen för tillämpad lärarkunskap
- Isberg, Leif (1996) *Läraryrollen i förändring*. Lund: Studentlitteratur
- Larsson, Eva (2000) *Mobbad? Det har inte vi märkt!* Stockholm: Liber AB
- Ljungström, Karl (1990) *Mobbning i skolan. Ett kompendium om mobbning samt om mobbningbehandling enligt Farstametoden*. Stockholm: Ordkällan/Pedaktiv
- Maltén, Arne (1995) *Lärarkompetens – i ett mångdimensionellt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur
- Nilsson, Eva (1998) *Elevvård – lyx eller nödvändighet?* Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset
- Olweus, Dan (1998) *Mobbning i skolan. Vad vi vet och vad vi kan göra*. 2:a uppl. Stockholm: Liber AB
- Olweus, Dan (1999) *Mobbning bland barn och ungdomar*. Stockholm: Rädda Barnen Förlag
- Patel, Runa & Davidsson, Bo (1994) *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur
- SOU 1997:121. *Skolfrågor – om skola i en ny tid*. Stockholm: Skolkommittén

- SOU 2000:19. *Från dubbla spår till elevhälsa – i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling*. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- SOU 2002:121. *Skollag för kvalitet och likvärdighet*. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet
- Stukát, Stefan (2005) *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur
- Wahlström, Ninni (2002) *Om det förändrade ansvaret för skolan. Vägen till mål- och resultatstyrning och några av dess konsekvenser*. Örebro: Universitetsbiblioteket 2002

Lagstiftning

- SFS 1962:700. *Brottsbalken*. Stockholm: Riksdagen
- SFS 1977:1160. *Arbetsmiljölagen*. Stockholm: Riksdagen
- SFS 1985:1100. *Skollagen*. Stockholm: Riksdagen
- *FN:s konvention om barnets rättigheter*, antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989
- AFS 1993:17. *Kränkande särbehandling i arbetslivet*. Stockholm: Arbetskyddsstyrelsen
- SKOLFS 1994:1 *Förordning om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Prop. 2005/06:38. *Trygghet, respekt och ansvar - om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet
- SFS 2006:67. *Lag om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Stockholm: Riksdagen

Internet

- Barnombudsmannen ”Att se mobbning för vad det är - BO:s förslag mot mobbning”. Senast uppdaterad 2002-04-24. Hämtad 2006-04-18 från:
<http://www.bo.se/adfinity.aspx?pageid=3407>

- Beckman, Vanna (2003) ”Mobbning är ett övergrepp, inte en konflikt”.
Brottsförebyggande Rådets Tidskrift: Appropå, 3/2003. Hämtad 2006-04-03 från:
http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=143&module_instance=12&apropa=true
- Forskning ”Mobbning, Tio frågor & svar”. Hämtad 2006-04-07 från:
http://www.forskning.se/servlet/GetDoc?meta_id=1990
- Friends ”Arbetsätt”. Hämtad 2006-04-19 från: <http://www.friends.se/index.php?id=567>
- Lärarnas tidning ”Ny skollag behövs nu”, nr 22/2005, publicerad 2005-12-23. Hämtad 2006-05-04 från:
http://www.lararnastidning.net/LT_Output_2005.asp?CategoryID=3616&ArticleID=219586&ArticleOutputTemplateID=92&ArticleStateID=2
- Lärarnas tidning ”Läroutbildningen på rätt väg” nr 6/2006, publicerad 2006-04-03. Hämtad 2006-06-02 från:
http://www.lararnastidning.net/LT_Output_2005.asp?CategoryID=3616&ArticleID=227351&ArticleOutputTemplateID=92&ArticleStateID=2
- Malterin, Lena (2006) ”Vad innebär den nya lagen om förbud mot all kränkande behandling?” *Skolverkets Nyhetsbrev*, 2/2006. Senast granskad 2006-03-08. Hämtad 2006-03-30 från:
<http://www.skolverket.se/sb/d/1320/a/5664;jsessionid=34EF40DB4F35335E4BC809F299325A62>
- Myndigheten för skolutveckling, (2003) ”Olikas lika värde - Stödmaterial och vägledning för ett arbete mot mobbning och kränkande behandling” Stockholm: Myndigheten för skolutveckling. Hämtad 2006-04-29 från:
<http://www.skolutveckling.se/publikationer/publ/main?uri=scam%3A%2F%2Fpubl%2F131&cmd=download>
- Nyberg, Lena ”Barn oroliga för mobbning” SCB (Statistiska Centralbyrån) *Välfärd Nr 2* s.20-21 2005. Hämtad 2006-04-21 från:
http://www.scb.se/Grupp/allmant/BE0801_2005K02_TI_10_A05ST02.pdf
- Regeringskansliet, Utbildnings- och Kulturdepartementet, ”Trygghet, respekt och ansvar”. Senast uppdaterad 2006-03-02. Hämtad 2006-03-30 från: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/6010>

- Skolverket, Avdelningen för utvecklingsstöd, Dnr 01-2001:2136, Rapportering av regeringsuppdrag ”*Relationer i skolan - en utvecklande eller destruktiv kraft*”. Publicerad 2002-11-11. Hämtad 2006-04-09 från: <http://www.skolverket.se/sb/d/396/a/1124>

Bilaga 1 - Sammanfattande beskrivning av Farstametoden

Farstametodens behandlingsgång kan kortfattat beskrivas i följande tidsföljd. Den föreslagna arbetsordningen är dock endast en slags riktlinje eftersom det i vissa fall kräver stor flexibilitet och delvis annorlunda arbetssätt (Ljungström, 1990 s. 17-20):

1. Skolan får veta att en viss elev troligen blir mobbad. Behandlingsteamet kontaktas och de träffas för att bestämma hur de ska arbeta med fallet. En första fråga är att ta ställning till om det är mobbning situationen handlar om eller om det är någonting annat. Ytterligare information samlas försiktigt in via exempelvis andra lärare eller mobbningsoffrets föräldrar om de redan känner till mobbningen.

2. Försiktigt samtal med mobbningsoffret där teamet får reda på vad som har hänt, hur ofta och vilka som är inblandade. Ljungström menar dock att denna punkt inte alltid är nödvändig, särskilt inte då faktasamlingen redan finns från annat håll. Det kan vara så att mobbningsoffret är ovillig att tala om situationen och till och med motsätta sig att skolan hanterar fallet på grund av rädsla för att mobbningen ska bli ännu värre.

3. En morgon när alla mobbarna finns i skolan kallas de en i taget till samtal. Det är viktigt att de inte i förväg får veta om att mötet ska äga rum, och helst inte heller i förväg veta om att skolan har uppmärksammat mobbningen. Detta beror på att de inte ska ha tänkt ut något försvar till hur de ska hantera anklagelserna. I samtalet betonar behandlingsteamet att de vet om vad som försiggår och att detta genast måste upphöra, men de moraliserar inte. Detta samtal menar Ljungström är det viktigaste i hela behandlingen.

4. Nästa dag upprepas samtalet då man talar vidare om mobbningen. Nu ligger fokus på hur mobbarna kan hjälpa mobbningsoffret att få det bättre då de ombeds att ge egna förslag på detta.

5. Nästa åtgärd kan vara att parallellt kontakta mobbningsoffrets föräldrar, samt att vid behov stödja den mobbade. Ljungström understryker dock att kontakten ska ske med försiktighet. Det allra bästa är i många fall att vänta med information till föräldrarna tills efter uppföljningen. Vid denna punkt bör skolledningen som senast ha fått information om mobbningen.

6. Under den kommande tiden så håller behandlingsteamet mobbarna under uppsikt, exempelvis genom besök i klassrummet eller genom att hålla sig synliga i korridorerna. Teamet tar också försiktigt kontakt med mobbningsoffret för att ta reda på hur det går. Efter ungefär två veckor hålls ett uppföljningssamtal med mobbarna, och vid behov ytterligare samtal med en till två veckors mellanrum.

Bilaga 2 – Informationsbrev

Lunds Universitet
Socialhögskolan

Lund, den 31 mars 2006

Hej!

Jag heter Sofie Hoffstedt och jag studerar till socionom vid den näst sista terminen på Socialhögskolan i Lund. I utbildningen ingår ett uppsatsarbete som ligger till grund för examination. Jag har valt att skriva om lärares och skolkurators arbete mot mobbning. Jag ämnar studera tre olika högstadieskolors arbete mot mobbning och är bland annat intresserad av hur mobbningsarbetet ser ut och hur ansvarsfördelningen är formulerad. Uppsatsen kommer att skrivas ur ett vuxenperspektiv där fokus ligger på vuxnas arbete mot mobbning, snarare än elevernas upplevelser av mobbning.

Det skulle vara mycket värdefullt för mig att få intervju dig som rektor, men även skolkuratoren och en av lärarna på skolan. Intervjuerna sker med bandspelare och de beräknas ta mellan 30 och 50 minuter per person. Jag önskar också dela ut en enkät till några av eleverna där de besvarar frågan vem de tycker har huvudansvaret för att mobbning upptäcks och motarbetas. De svar som framkommer i intervjuerna och enkäterna behandlar jag naturligtvis med sekretess. Ingen person kommer att anges med namn och även skolans namn kommer att avidentifieras. Det går alltså inte att spåra uppsatsens innehåll till just er skola. Jag hoppas att ni tycker detta låter intressant och att ni vill delta i studien. Om det finns önskemål från er sida att läsa arbetet kommer jag att skicka er ett exemplar när det är färdigt i början av juni 2006. Jag hör av mig igen per telefon i nästa vecka för svar angående er medverkan.

Tveka inte att kontakta mig om Du/Ni har ytterligare frågor,

sofie.hoffstedt.904@student.lu.se

socionomstuderande
0708-000 000

Handledare: Ann-Christine Hallberg
socionom/ doktorand
institutionen för kliniska vetenskaper i
Malmö
ann-christine.hallberg@med.lu.se

Med vänliga hälsningar
Sofie Hoffstedt

Bilaga 3 – Intervjuguide

Teman som har berörts vid intervjuerna:

Den lokala handlingsplanen

- Hur ser den ut?
- Hur har den utarbetats?
- Följs den upp kontinuerligt, i så fall på vilket sätt?
- Känner alla yrkesgrupper på skolan till handlingsplanen?
- Känner eleverna till handlingsplanen?

Ansvarsfördelning

- Vem/vilka har huvudansvaret för att handlingsplanen efterlevs?
- Hur tycker du att ansvarsfördelningen fungerar?
- Vilken roll och vilket ansvar har du som rektor/skolkurator/lärare?

Elevmedverkan

- Är barnen med som objekt eller aktörer i utformningen av mobbningsarbetet på skolan?
- Tar man på något sätt till vara på deras engagemang?

Skolklimatet

- Upplever du att mobbningen har ökat den senaste tiden?
- Hur vill du beskriva stämningen på skolan?
- Finns det några svårigheter att lösa i mobbningsarbetet?
- Vad kan bli bättre?

Yrkesrollen

- Hur länge har du arbetat inom din yrkesroll?
- Vad tycker du ingår i din yrkesroll?
- Har du i din yrkesroll fått någon utbildning i mobbningsarbete?
- Upplever du någon svårighet eller dilemma i din roll att arbeta med mobbning?
- Känner du dig trygg i din yrkesroll i hanteringen av mobbningsarbetet?
- Upplever du att du som skolkurator eller lärare har stöd från skolledningen i arbetet mot mobbning?

Samverkan

- Vilka former av ansvarsfördelning och samverkan mellan yrkesgrupperna finns på skolan?
- Har du i din yrkesroll fått någon särskild utbildning i samverkansarbete?
- Finns det några svårigheter att lösa i samverkansarbetet?

Bilaga 4 – Enkät

Har Du tid att svara på en liten fråga om mobbing?

Jag heter Sofie Hoffstedt och läser till socionom vid Socialhögskolan i Lund. Jag skriver en uppsats som handlar om hur arbetet mot mobbing ser ut på några olika skolor i Skåne. Jag undrar vad Du som elev tycker om vem som har ansvaret för att stoppa mobbning. Ditt svar är anonymt och kommer inte att kunna spåras eftersom jag inte behöver veta vilken klass du går i och inte heller kommer att skriva vad Din skola heter.

Vem tycker Du har huvudansvaret för att mobbning upptäcks och motarbetas?

Numrera personerna från 1 till 6, där 1 är den person som Du tycker har mest ansvar!

- rektor
- lärare
- skolkurator
- skolsyster
- klasskamrater
- annan (ange i så fall vem)

.....

Finns det något Du vill tillägga?

.....
.....
.....

Tack för din medverkan!